

jaargang 35 - prijs € 5,40 - maart 2004

2

Europa in de branding

Uitbreiding

Verkiezingen

Voorzitterschap

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

I N H O U D

- 3** De (on)bestuurbaarheid van de Europese Unie
Wolter Blankert
-
- 8** In gesprek met staatssecretaris Nicolai
Gerard van Rossum
-
- 10** De labiliteit van het Stabiliteitspact
Wolter Blankert
-
- 13** Districtenstelsel brengt Europees Parlement dichterbij
Hans van der Heijde
-
- 15** Interview met Nel van Dijk
Wolter Blankert
-
- 18** Internationalisering in het onderwijs
Harold Drost
-
- 21** Zeister scholieren over de Europese verkiezingen
Wolter Blankert
-
- 24** Spelen om het presidentschap van Europa
Radboud Burgsma
-
- 27** Scholieren zwermen uit over Europa
Wolter Blankert
-
- 31** Geslaagde docentendag in Zwolle
Chris Meijnen

R U B R I E K E N

- 30** Grom
-
- 33** Lesmateriaal
Europese Unie
-
- 36** Lessuggesties
StemWijzer
-
- 40** NVLM
-
- 41** Signalementen
-

Redactioneel

(Foto: Bert Spiertz)

Met de in dit nummer verzamelde artikelen over allerlei facetten van Europa, de Europese Unie en de Europese eenwording brengt u niet alleen uw kennis over Europa *up-to-date*, u kunt er ook uw voordeel mee doen voor uw lespraktijk. Naast artikelen van meer informatieve en beschouwende aard voorzien we u daarom ook van lesmateriaal en lessuggesties om het thema in de klas te behandelen. Dat lijkt nodig ook. De kennis over en betrokkenheid bij Europa is hier te lande zeer gering, zoals herhaaldelijk in de media wordt gemeld. In het licht van de groeiende invloed van de Europese Unie en haar wetgeving op de Nederlandse staatsburgers is dat kortzichtig en buitengewoon onverstandig. Hier wacht dus een taak voor - onder meer - docenten maatschappijleer. Dit gegeven vormt de achtergrond voor en het kader van dit themanummer over Europa dat daarbij - niet toevallig - aansluit bij de actualiteit van het 'Jaar van Europa' met de aanstaande uitbreiding met tien lidstaten, de Europese parlementsverkiezingen en het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie. De redactie van *Maatschappij & Politiek* hoopt u hiermee van dienst te zijn en tegelijkertijd een bijdrage te leveren aan de verbetering van het Europeagevoel onder jongeren in de Nederlandse samenleving.

Willem Rasing

De (on)bestuurbaarheid van de Europese Unie

Europa als Poolse landdag

WOLTER BLANKERT

Na de uitbreiding per 1 mei 2004 dreigt de Europese Unie onbestuurbaar te worden. De Europese grondwet had de grootste gebreken van het Verdrag van Nice uit 2000, dat de gevolgen van de uitbreiding regelt, moeten repareren. Die grondwet is voorlopig van de baan.

omdat de uitbreiding van de Europese Unie (EU) op verzoek van de nieuwe lidstaten haar beslag krijgt. De lauwe reacties in 2004 tonen aan dat er van enig Europees nationalisme geen sprake is, hetgeen we in het huidige tijdsgewricht kunnen appreciëren. Van een warm Europeagevoel lijkt ook al geen sprake. Of dat verontrustend is, moet de lezer zelf bepalen, al of niet beïnvloed door de artikelen in dit nummer.

Spaak & Stalin

Een gevleugelde uitspraak van Paul Henri Spaak, een van de grondleggers van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en bijna zijn leven lang minister van Buitenlandse Zaken van België, luidde: 'Als er iemand een standbeeld voor het tot stand brengen van Europese eenheid verdient, is het zonder twijfel Josef Stalin'. Niets was inderdaad een grotere stimulans voor de West-Europese integratie dan de afkeer van oorlog en de angst voor communistische expansie. Het oorspronkelijke doel - vrede tussen de lidstaten en vooral Frans-Duitse verzoening - is zo overtuigend bereikt en zo zeer een vanzelfsprekendheid geworden, dat er bijna geen waardering meer voor kan worden opgebracht.

Toen de landen van Midden-Europa nog tot het communistische Oostblok behoorden, werden ze ontzettend door West-Europa gemist. Nu deze landen na veertig jaar gedwongen scheiding eindelijk als volwaardige leden van onze familie worden verwelkomd, voert twijfel over de wenselijkheid van Poolse immigranten en vooral over de bestuurbaarheid van de Europese Unie de boventoon.

Raad van Ministers

Kleine lidstaten die zich binnen de Europese Unie gekleineerd voelen, vergeten dat ze zonder deze Unie buiten spel zouden staan, zoals voor 1950 het geval was. Uitsluitend dankzij de Europese Unie kan de Tweede Kamer voorkomen dat Frankrijk wapens naar China exporteert, al getuigt het niet van gevoel voor verhoudingen van die bevoegdheid gebruik te maken. Binnen alle organen van de Europese Unie zijn de kleine landen nu al oververtegenwoordigd en na de uitbreiding geldt dit nog veel sterker.

In de Raad van Ministers, in de praktijk het hoogste EU-orgaan, behoudt elk land voor belangrijke besluiten het vetorecht, zoals bij de opheffing van een wapenembargo. Dit geldt zowel voor Duitsland als straks voor Malta. Met name voor economische aangelegenheden geldt een 'kwalitatieve meerderheid' (zie tabel), met een plafond van 29 stemmen per land. Over dat aantal

Volgens de traditie behoort uitbreiding van grondgebied gepaard te gaan met feestelijkheden die in het geheugen gegrift blijven staan. De in steen gebeitelde hiërogliefen doen kond van de vreugde die het Egyptische volk beving, toen farao Thoetmosis III rond 1500 voor Christus Syrië inlijfde. De triomfbogen in Rome en Parijs leggen getuigenis af van de verheven vreugde die gebiedsuitbreiding teweeg placht te brengen. De meer recente geschiedenis wordt niet besproken om gevoeligheden uit de weg te gaan. Reden tot vreugde is er nu des te meer

beschikken Duitsland, Frankrijk, Italië en het Verenigd Koninkrijk. Dit zijn slechts twee stemmen meer dan Spanje of Polen, die elk maar de helft van het aantal inwoners van Duitsland tellen. Vanuit democratisch oogpunt is het legitiem als de vier grootste landen, met nu 70 procent van de bevolking en vanaf mei 2004 nog altijd 55 procent, hun zin kunnen doordrijven. Momenteel kunnen ze dat niet en vanaf mei 2004 nog veel minder. Een besluit is pas goedgekeurd als 232 van de 321 stemmen er voor zijn, terwijl de vier grootste landen samen over slechts 116 stemmen beschikken. Alsof dat niet genoeg is, zijn de kleine landen van een extra wapen voorzien. Een besluit dat op de benodigde 232 stemmen kan rekenen, is pas echt aangenomen indien het de steun krijgt van de helft van de lidstaten (de dertien kleinste lidstaten vertegenwoordigen goed 10 procent van de bevolking) en van de lidstaten die 62 procent van de bevolking herbergen (om ook de grote landen van een waarborg te voorzien). Zowel combinaties van kleine als van grote landen zijn zo in staat besluiten tegen te houden.

Europese Commissie

Binnen het dagelijks bestuur van de Europese Unie, de Europese Commissie, vertoont de bevoorrechtiging van de kleine landen absurde proporties. Elke lidstaat benoemt vanaf juni 2004 één commissaris, terwijl de Commissie met een gewone meerderheid stemt. In het verleden heeft de Commissie steeds naar consensus gestreefd.

Daarom lijkt het geen sterke zet naar de rechter te stappen om Frankrijk en Duitsland vanwege het Stabiliteitspact de oren te wassen, al valt dit vanuit de toezichhoudende taak van de Commissie met betrekking tot de naleving van verdragen te verdedigen. Als de Europese Commissie er een gewoonte van maakt de kleine lidstaten van een instrument te voorzien om de grote broers de les te lezen, zal het met haar gezag snel zijn gedaan. Vanuit Europees standpunt is de benoemingsprocedure een aanfluiting. De aanname dat Nederlanders zich per definitie liever door

Illustratie: Jolet Leenhouts

Frits Bolkestein dan door een Ier of Duitser laten vertegenwoordigen, lijkt achterhaald. Na de uitbreiding ontberen veel eurocommissarissen een serieuze portefeuille, omdat het aantal Europese beleidsterreinen ver onder de 25 ligt. Haar functie als een slagvaardige 'EU-regering' zou de Commissie beter kunnen uitoefenen met een tiental leden, die op basis van bekwaamheid worden gekozen. De Commissie dreigt nu te ontaarden in een lichaam dat de lidstaten vertegenwoordigt, en hiervan heeft de Europese Unie er al genoeg. De ondervertegenwoordiging van de grote landen in de verschillende organen

is alleen acceptabel in een consensus-model. In een federale structuur, waarvan Nederland altijd heeft beweerd voorstander te zijn, zou de invloed van de kleine landen sterk afnemen - om de eenvoudige reden dat ze elk afzonderlijk en allemaal bij elkaar te weinig inwoners hebben om op basis van democratische principes veel gewicht in de schaal leggen.

Grondwet

De Europese grondwet bevatte een poging om iets aan de uitwassen van het Verdrag van Nice te doen, een beperkte bijstelling van de Raad van Ministers en van de Europese Commissie.

Wat de Raad van Ministers betreft, was de aanpassing helder. In de eerste vijf jaar zou er niets veranderen. In deze periode waarin de uitbreiding vorm moet worden gegeven, zouden alle landen het in Nice toegekende stemgewicht behouden. Daarna, dus vanaf 2009, zou het hele, voor het publiek ingewikkelde, wegen van stemmen verdwijnen. Daarna zouden slechts de andere twee regels van het Verdrag van Nice blijven gelden (meerderheid der landen, soms tweederde, die 62 procent van de bevolking herbergt).

Verbazingwekkend genoeg kwam het verzet van Polen en Spanje en niet van het Verenigd Koninkrijk, dat traditioneel tegen het principe is door anderen te kunnen worden overstemd.

Polen werpt zich nu al op als de verdiger van het nationaal belang, als tegenstander van het consensusmodel, dat de Europese Unie zo lang drijvende heeft gehouden.

In 2009 zouden Spanje en Polen de triomf van 'bijna zo groot als de groten' volgens de grondwet prijs moeten geven. In de praktijk zijn er weinig combinaties denkbaar waarbij die gulle bedeling van stemmen echt de doorslag zou geven. Het door de grondwet voorgestelde systeem betekende geen speciale benadeling van Spanje of Polen. Het heeft er alle schijn van dat deze landen de Europese grondwet uit gekrenkte trots hebben opgeblazen. Het afhandig maken van de 'bijna groot-status' was kennelijk onverteerbaar.

De Europese Unie in cijfers

	Aantal zetels in het Europees	Stemgewicht in de Raad van	Aantal inwoners in miljoenen, per stem in de Raad van Ministers	Aantal inwoners in miljoenen, in 2003, afgerond	Oppervlakte x 1.000 km ²
Duitsland	99	29	2,83	82	357
Frankrijk	78	29	2,03	59	544
Verenigd Koninkrijk	78	29	2,04	59	244
Italië	78	29	1,99	57	301
Spanje	54	27	1,46	39	506
Nederland	27	13	1,21	16,2	41
België	24	12	0,85	10,5	31
Portugal	24	12	0,83	10	92
Griekenland	24	12	0,88	10,7	132
Zweden	19	10	0,89	9	450
Oostenrijk	18	10	0,81	8	84
Denemarken	14	7	0,76	5,3	43
Ierland	13	7	0,53	3,6	70
Finland	14	7	0,74	5	338
Luxemburg	6	4	0,11	0,4	0,25
Polen	54	27	1,43	39	323
Tsjechië	24	12	0,86	10,2	80
Hongarije	24	12	0,84	10,2	93
Slowakije	14	7	0,77	5,5	49
Litouwen	13	7	0,53	3,6	65
Letland	9	4	0,61	2,4	65
Slovenië	7	4	0,49	2	20
Estland	6	4	0,36	1,5	45
Cyprus	6	4	0,19	0,8	9
Malta	5	3	0,12	0,4	0,3
Totaal	732	321	-	450	4.000

Als een nieuwe lidstaat en een land dat tot voor kort het meest pro-Europese standpunt uitdroeg, de Europese bestuurbaarheid aan eigen prestige opofferen, ziet het perspectief er somber uit. Een slecht voorbeeld krijgt gemakkelijk navolging. Het heeft er alle schijn van dat Polen geen boodschap heeft aan het consensusmodel, de werkwijze bij uitstek voor het ingewikkelde EU-bestuursapparaat.

Nu Polen en Spanjaarden er geen been in zien om van een Europese top een Poolse landdag te maken, is de kans groot dat dit het normale patroon wordt. Dit was immers nog maar de eerste en bepaald niet de zwaarste noot die moest worden gekraakt.

De voorgestelde hervorming van de Europese Commissie is van een zeker zo ingrijpende aard, al betrof het ook hier een voorzichtig compromis. De grondwet bleef elk land een commissaris gunnen, maar tien ervan zouden niet aan een stemming deelnemen. Deze voorzichtige stap naar het behoud van een nog enigszins slagvaardige Commissie is voor verschillende kleine landen, die niet meer permanent over een stemhebbend lid zouden beschikken, onacceptabel. Ook bij dit voorstel lag een veto in het verschiet.

Versterking Parlement

Een Raad van Ministers (wetgevende macht) die niet tot besluiten komt en een besluiteloze Europese Commissie (uitvoerende macht) waarin de grotere landen zich niet meer herkennen, vormen reële gevaren die de bestuurbaarheid van de Europese Unie bedreigen. Er is een kleine kans dat het Europees

Parlement daar garen bij spint. Het parlement is het enige Europese orgaan waarvoor de uitbreiding geen zotte consequenties inhoudt en het enige orgaan dat, ondanks een beperkte bevoorrechtiging van de kleine lidstaten, een redelijk getrouwe afspiegeling van de Europese bevolking vormt. Het zou niet het eerste parlement zijn dat meer op basis van prestige dan op basis van wetgeving zijn invloed weet uit te breiden. Het verschil met een echt parlement is de laatste jaren al afgenomen. Denkbaar is dat de grote landen voorstander worden van meer invloed voor het europarlement tegenover de Europese Commissie, omdat dit het enige EU-orgaan is waarin recht aan hun bevolkingsaantal wordt gedaan. Als de Commissie volledig onder de parlementaire controle komt, verdwijnen veel van de genoemde bezwaren. Vanuit Europees perspectief lijkt dat een te rooskleurig toekomstscenario, maar zo hoeft niet in mineur te worden geëindigd. ■

Onze man in Brussel: Frits Bolkestein

Vanzelfsprekend mocht de Nederlandse eurocommissaris Frits Bolkestein niet in dit nummer van *Maatschappij & Politiek* ontbreken.

Wij hadden hem graag een uitgebreid interview gegund, maar helaas hanteerde onze oogappel andere prioriteiten. Wel was hij zo vriendelijk zeven vragen per e-mail te beantwoorden.

'Ik huldig het standpunt van één commissaris per lidstaat. Dit betekent dat de bevolking van elke lidstaat zich in het College van Commissarissen vertegenwoordigd kan voelen. Het spreekt vanzelf dat de bevolking van Nederland eerder kijkt naar een Nederlandse commissaris dan naar een Franse of Duitse. Omgekeerd kent elke commissaris zijn eigen lidstaat het best en weet hij waar de gevoeligheden liggen. Inperking van het aantal commissarissen betekent dat de bevolkingen van tal van landen zich niet vertegenwoordigd voelen en geen aanspreekpunt in de [Europese] Commissie hebben. Dat is niet wenselijk.

Uw bewering dat er onvoldoende serieuze portefeuilles zijn, is niet waar. Er zijn zeker 25 portefeuilles van gewicht. Zelf doe ik nu Interne Markt en Belastingen. Dat zijn twee zware portefeuilles. Het is goed indien die beide terreinen worden gesplitst en elk een commissaris krijgt toegewezen.'

'De Commissie kijkt in de eerste plaats naar het algeheel Europees belang. Dat is meestal een compromis tussen Noord en Zuid, rijke en arm, grote en kleine landen. Er is dus geen sprake van dat de Commissie zo in een vertegenwoordigend lichaam van de lidstaten ontaardt, hetgeen inderdaad niet de bedoeling is.'

'Ik ben geen voorstander van het voorstel van de Conventie om het aantal stemhebbende commissarissen tot vijftien te beperken. Het is voor het gezag van de Commissie beter als elke lidstaat een commissaris heeft. Stelt u zich eens voor dat de Commissie ingrijpende wijzigingen wil doorvoeren in de landbouwsector terwijl er geen Franse commissaris zou zijn. De Fransen zouden zo'n voorstel niet aanvaarden omdat ze dan het gevoel hebben dat er over een belangrijke zaak zonder hen wordt beslist.'

'Elke instelling van de Europese Unie heeft zijn eigen gewicht. In de Raad van Ministers hebben grote lidstaten een groter gewicht dan kleine. In het Europees Parlement hebben grote lidstaten een grotere delegatie dan kleinere lidstaten. Alleen in de Commissie heeft elke commissaris één stem. Als men die drie instellingen samen neemt, dan is er in totaliteit toch wel een evenwicht.'

'Ik heb de afgelopen jaren veel werk gestoken in het realiseren van een interne markt voor financiële diensten. Dat is erg belangrijk omdat die markt in vijftien stukjes was opgedeeld. Om een voorbeeld te noemen. Nederland heeft grote pensioenfondsen. Die kunnen hun gelden nu in de hele Europese Unie investeren. Daarmee kunnen zij een grotere groei realiseren die dan weer ten goede komt aan de gepensioneerden.'

Als alle lidstaten zich aan de regels van de interne markt houden, kan die heel Europa omvatten. Het vrije verkeer van goederen, kapitaal, diensten en personen is een idee dat overal toepasbaar is. Voorwaarde is wel dat alle lidstaten de regels respecteren. Als dat niet gebeurt, verbrokkelt die markt.'

'In het algemeen werkt die liberalisering zeer goed. Denk aan de luchtvaart, denk aan de telecommunicatie of aan de energiemarkt. Liberalisering heeft geleid tot grote meerwaarde, tot het benutten van schaalvoordelen in Europa. Men kan nu zijn mobiele telefoon overal gebruiken. In de Verenigde Staten, bijvoorbeeld, is dat niet zo. De Commissie zegt niets over privatisering, dus over de vraag wie eigenaar is van een bedrijf. Dat mag elk land zelf weten. De Commissie houdt zich bezig met liberalisering, dat wil zeggen: dat elk bedrijf de vrijheid heeft om overal te concurreren en zich te vestigen, zonder belemmeringen. Het gaat dus om de totstandkoming van een vrije markt.'

'Mijn voorkeur gaat ernaar uit weer tot de nieuwe Commissie toe te treden, omdat Europese integratie zeer interessant is en er nog veel te doen valt. Ook de uitbreiding is een nieuwe uitdaging', stelt de heer Bolkestein naar aanleiding van de vraag of hij zijn onmiskenbaar veelzijdige talenten in zijn laatste actieve levensfase niet beter zou kunnen inzetten voor de wetenschap of voor een charitatieve vorm van bedrijfsleven.'

Frits Bolkestein

Het 'patriciërsgezicht' van de Bolkesteins vindt zijn oorsprong bij een overgrootvader die melkboer was in Amsterdam, met een hoogleraar klassieke talen en een minister van Onderwijs (de grootvader van Frits) als zonen. Frits Bolkestein (1933) doorliep het Barlaeus Gymnasium, studeerde in diverse landen Wetenschap, Filosofie, Grieks, Economie en Rechten. Van 1960 tot 1976 was hij werkzaam bij Shell, waar hij in een directiefunctie afscheid nam. Van 1978 tot 1999 was hij actief in de Nederlandse politiek, als lid van de Tweede Kamer, staatssecretaris van Buitenlandse Handel (1982-1986), minister van Defensie (1988-1989) en vanaf 1990 als fractieleider van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). Hij leidde de VVD naar verkiezingsuccessen en was een belangrijke steunpilaar voor het eerste Paarse kabinet. Als beloning droeg het kabinet hem voor als eurocommissaris, waardoor de (bekwame) CDA'er Hans van den Broek van herbenoeming werd uitgesloten. De heer Bolkestein geldt als een kundig eurocommissaris, al treedt hij minder op de voorgrond dan zijn directe collega Mario Monti (Mededinging). De succesvolle eerste termijn kan een argument zijn voor een tweede. Of zijn leeftijd daarbij een rol gaat spelen, is nog niet duidelijk. Met zeventig jaar is hij de oudste eurocommissaris (zes jaar ouder dan Commissievoorzitter Romano Prodi). Door hem opnieuw te benoemen, kan de regering een signaal afgeven, dat leeftijdsdiscriminatie uit den boze is, al is dat een dubieus argument. Vijftigjarigen uitrangeren is leeftijdsdiscriminatie; iemand van dan 71 jaar herbenoemen kan ook worden beschouwd als iemand zijn zoveelste toetje gunnen. Frits Bolkestein schreef onlangs een uitgebreide analyse van de 'Nederlandse ziekte' (NRC Handelsblad M, februari 2004), die overeenkomt met eerdere conclusies van Pim Fortuyn (Droomkabinet, 2007). Betrokkenheid bij Europa toonde de eurocommissaris in deze terugblik op een kwart eeuw geschiedenis niet, een periode waarin hij een sleutelfiguur bij de politieke besluitvorming in Nederland was. Daarom is de ondertitel verrassend: 25 jaar progressieve politiek.

In gesprek met staatssecretaris Nicolai

‘Europa vanuit de cockpit: meer aandacht voor inhoud

GERARD VAN ROSSUM

Foto: Ministerie van Buitenlandse Zaken

**Staatssecretaris van
Buitenlandse Zaken Atzo
Nicolai is per dienstauto op
de terugweg uit Brussel.
De Europese Raad van
Ministers is weer eens ergens
niet uitgekomen:
het honorarium van
europarlementariërs.
Maatschappij & Politiek
spreekt hem per
autotelefoon.**

Hebben de burgers nog wel fiducia in de toekomst van de Europese instellingen?

Nicolai: ‘De bevolking is nooit wezenlijk geïnteresseerd geweest in institutionele zaken. Daar kun je de betrokkenheid van mensen ook niet aan afmeten. Als het om de inhoud gaat, over wat het beleid van de Europese Unie voor het dagelijks leven van de mensen betekent, dan leeft het wel degelijk.’

In het onderwijs merken we daar weinig van.

Nicolai: ‘Misschien omdat jullie te veel over de vorm, te weinig over de inhoud praten? Uitleg van de instituties moet natuurlijk wel gebeuren,

dat leerlingen weten wat nu precies die [Europese] Commissie is, en de Raad [van Ministers], en wat ze doen, maar betrokkenheid krijg je pas als je op de maatregelen wijst die de mensen direct raken. Daar zullen we in de publiekscampagne de aandacht op richten. Resultaten en wensen, daar gaat het om.’

Nationaal belang

Een wedstrijd met de nationale belangen als inzet, dat is publicitair toch veel spannender? Uw partij, de VVD, met Gerrit Zalm voorop, komt steeds openlijker op voor ons nationaal belang.

Nicolai: ‘Jawel, maar dan wil ik voorop stellen: het nationale belang van Nederland is Europees! We zijn altijd een open samenleving geweest, daar moeten we het economisch en politiek van hebben. Ook sociaal en cultureel hebben we belang bij een grotere omgeving om ons in te kunnen bewegen.

Voor ons is het misschien nieuw, maar in de andere landen wordt het volstrekt normaal gevonden dat de regering zich in de eerste plaats nationaal opstelt. Daar moeten wij natuurlijk tegenwicht tegen vormen, we zijn ‘gekke Henkie’ niet. Ook machtige spelers als Frankrijk en Duitsland zitten hun centen te tellen als we een principiële discussie voeren. Neem nu het landbouwbeleid dat geïncubiseerd moet worden. Voor mij is dat liberaliseren in de eerste plaats een principezaak en pas in de tweede plaats een financiële, voor de Fransen ligt dat andersom. In wezen is het natuurlijk zo, of je nou groot bent of klein, dat iedereen op zijn zaak let.’

Gaat de Nederlandse houding op de Britse lijken? Gewoon zakelijk meedoen, maar er niet al te bevlogen worden bij bezigen.

Nicolaï: 'Op veel punten werkt het Verenigd Koninkrijk heel constructief mee, maar ze hebben met een uiterst anti-Europese publieke opinie te maken. Het vereist veel politieke stuurmanskunst daar mee om te gaan. Zo erg is het hier niet. Er komen wel meer antigeluiden op dan vroeger, maar het is geen hetze. Het publiek en de media worden nuchterder en kritischer. Dat leidt tot levendige discussies, Europa staat op de agenda. Hoe scherper die discussie, hoe meer ik de gelegenheid krijg het belang van Europa voor Nederland met bewijzen aan te tonen.'

Voorzitterschap

Binnen 'ons' halfjaar gebeurt er van alles: een nieuwe Commissie, de grondwet, Turkije en de kinderziekten van de uitbreiding. Kan het Nederlands voorzitterschap dan nog wel eigen punten scoren, zoals het normen-en-waarden-verhaal?

Nicolaï: 'We hebben de ruimte om een klein stuk van de agenda zelf te vullen, naast de gegeven internationale ontwikkelingen en plannen. Onze neutrale rol maakt het wel gecompliceerd, maar je kunt het scheiden: Nederland als voorzitter vindt dit, en Nederland als deelnemend lid, als een van de 25 aanwezigen, vindt dat. Dat komt regelmatig voor. We kunnen natuurlijk in hoge mate de sfeer bepalen en vanuit de cockpit meesturen.'

De persoonlijke chemie tussen regeringsleiders blijkt bij beslissingen veel gewicht in de schaal te leggen. Hoe is dat nu, met een betrekkelijke nieuwkomer als premier Balkenende?

Nicolaï: 'Het effect van persoonlijkheden is onmiskenbaar. Er kan nog

Atzo Nicolaï

Mr.drs. Atzo Nicolaï werd op 22 februari 1960 te Delft geboren. Na het behalen van het diploma Gymnasium-B studeerde hij Staats- en Bestuursrecht en Politicologie aan de Vrije Universiteit van Amsterdam. Hij was van 1998 tot 2002 voor de VVD lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Op 22 juli 2002 werd hij op voordracht van de VVD benoemd tot staatssecretaris van Buitenlandse Zaken in het eerste kabinet-Balkenende, welke functie hij vanaf 27 mei 2003 in het tweede kabinet-Balkenende opnieuw bekleedt.

zo veel voorbereidend ambtelijk en diplomatiek werk gedaan zijn, bij echt grote politieke gevoeligheden maakt het heel wat uit hoe de verhoudingen aan de top liggen. Ik vind dat ook goed, dat op het hoogste niveau de problemen niet bureaucratisch kunnen worden opgelost, dat ze daar echt van de politieke verstandhoudingen en van de politieke wil afhangen. Zo moet de politieke wereld functioneren.

Dit kabinet zit voor een groot deel met dezelfde mensen als het vorige en tegen de tijd dat we voorzitter worden, hebben in ieder geval de premier en ik al ruim met onze partners en zij met ons kennisgemaakt; en minister Bot is wat Europa betreft natuurlijk helemaal geen nieuw gezicht. We zijn intensief bezig persoonlijke contacten op te bouwen, een investering die moet gaan renderen bij ons voorzitterschap.' ■

De labiliteit van het Stabiliteitspact

Nederland staat alleen bij de zuivere interpretatie

WOLTER BLANKERT

Het Stabiliteitspact is toegevoegd aan het Verdrag van Amsterdam (1997) en was bedoeld om de definitieve invoering van de euro voor iedereen, maar met name voor Duitsland, acceptabel te maken. Dit pact moet garanderen dat de euro waardevast blijft.

Duitsland accepteerde bij het Verdrag van Maastricht (1991) de euro in ruil voor de Franse medewerking bij de totstandbrenging van de Duitse eenheid. De voormalige Duitse bondskanselier Helmut Kohl was, als voorstander van een federaal Europa, zonder meer zeer voor de euro geporteerd. Desondanks bestond er in Duitsland veel oppositie tegen. De Duitsers waren zeer aan de stabiele Duitse mark verknocht, omdat ze in de periode daarvoor te veel slechte ervaringen met geldontwaarding hadden opgedaan. Tussen 1950 en 1990 waren de mark en de gulden in Europa de sterke valuta gebleken. Het Britse pond was in waarde gezakt van tien naar circa drie gulden en de Franse franc van zeventig naar dertig cent. Daarom eiste Duitsland met grote hardnekkigheid dat de nieuwe munteenheid hard en stabiel zou zijn. Om dat te bereiken moesten de eurolanden voor de invoering een waterdichte regeling treffen. Dat verlangen resulteerde in het Stabiliteitspact, dat op twee doelstellingen is gericht. Ten eerste moet de euro redelijk hard zijn tegenover andere valuta. De Duitse mark was steeds in waarde gestegen tegenover andere Europese munten, maar ten opzichte van de Amerikaanse dollar (en Japanse yen) was ook de mark zowel op als

neer gegaan. Over de ideale koersverhouding wordt in het Stabiliteitspact wijselijk niets gemeld. Ten tweede moet de euro daarom zijn hardheid vooral met een lage inflatie bewijzen. Dit betekent tevens een, in principe, lage rentestand.

Sluitende begroting

De lidstaten hoopten dat dit beoogde deel door bindende afspraken over hun begrotingsdiscipline zou worden bereikt. De overheidsuitgaven mochten de inkomsten maximaal met 3 procent van het Bruto Binnenlands Product (BBP) overschrijden. Op de lange termijn diende het streven op een begrotingsevenwicht te zijn gericht. In de tweede helft van de jaren negentig, toen het Stabiliteitspact tot stand kwam, vertoonden de sterke economieën een begrotingsevenwicht of -overschot. In de Verenigde Staten was de regering-Clinton erin geslaagd de Amerikaanse begroting op orde te krijgen. Binnen de Republikeinse Partij bestond een sterke beweging om begrotingsoverschotten in strijd met de grondwet te verklaren, ondanks het feit dat het juist de laatste twee republikeinse presidenten waren geweest die op een groot tekort konden bogen (net als de huidige president George W. Bush). De be-

weging voor dit grondwetsamendement werd door toonaangevende economen geïnspireerd. Zij predikten de vrije markt met zo min mogelijk staatsbemoeienis als beste middel om tot economische groei en bloei te komen. Een begrotingstekort van de overheid onttrekt geld aan de vrije kapitaalmarkt, vanwege steeds nieuwe staatsleningen. Dit kan tot hogere rente en inflatie leiden. Hetgeen in de Verenigde Staten door felle tegenstand net niet lukte - een grondwettelijk verbod op een begrotingstekort - kwam in Europa via het Stabiliteitspact geruisloos tot stand, zij het dat hier een tijdelijke overschrijding tot 3 procent toelaatbaar werd geacht.

Officieel heet het pact 'Pact voor stabiliteit en groei'. Dit laatste onderstreept de opvatting dat een gezond monetair beleid de economische groei stimuleert. Tevens opent dit een mogelijkheid om bij economische tegenslag een stimuleringsbeleid te voeren. De normen daarvoor zijn echter vaag. Het oordeel over de naleving is toevertrouwd aan de Raad van Ministers (van Financiën) en dus niet aan de Europese Commissie, die wel de aanbevelingen voorbereidt.

Keiharde euro

Met enig kunst- en vliegwerk voldeden in 2000 alle eurolanden aan de eisen. Desondanks begon de euro na de introductie ten opzichte van de dollar gestadig in waarde te dalen, maar dat had gunstige effecten voor de Europese economie. Met uitzondering van Nederland bleef de inflatie aan de lage kant, zodat de doelstelling van een waardevaste munt redelijk werd bereikt.

Vanaf 2001 ging het bergafwaarts met de wereldeconomie. Frankrijk en Duitsland keken tegen tekorten aan die al spoedig de 3 procent overschreden. In Nederland smolt het be-

grotingsoverschot weg en in 2003 naderde het tekort de fatale 3 procent. Wat de stijging van het tekort betreft, behoort Nederland tot de koplopers. Zoals vaak in perioden van laagconjunctuur doken inflatie en rentestand naar beneden. Dat laatste onderstreept tevens de sterke positie van en het vertrouwen in de euro.

In dezelfde tijd dat Frankrijk en Duitsland hun tekorten verder lieten oplopen, begon de euro aan een gestadige koersstijging. Eerst werd de koers van de dollar geëvenaard en vervolgens met circa 20 procent overtroffen. Dat was geen verdienste van de Europese economie of van de Europese Centrale Bank (ECB), maar een gevolg van de snel stijgende Amerikaanse begrotingstekorten. Overigens geeft een valutakoers altijd een verhouding weer.

Het doel van het Stabiliteitspact (een stabiele en sterke euro) wordt momenteel volledig bereikt; zowel intern, waar lage inflatie en rente aantonen dat de banken niet van de stijgende staatschulden wakker liggen, als extern, waar sprake is van een stijging ten opzichte van de Amerikaanse dollar.

Bovenmeester Zalm

Waarom zou men zwaar geschut inzetten als doelstellingen worden overtroffen? Omdat het is afgespro-

Cartoon: Adrie Janssen

ken. Destijds zijn die afspraken gemaakt omdat men dacht dat dit noodzakelijk was om de doelstelling te halen. In de praktijk, of althans momenteel, blijkt dat een vergissing. Bovendien is volgens bijna alle economen de grens van 3 procent willekeurig gesteld en verdient het daarom geen heiligverklaring.

Diezelfde economen zijn het er bovendien over eens dat het Europa geen windeieren legt dat de Verenigde Staten flink blijven spenderen (dit is slecht op de lange termijn, maar gunstig op de korte termijn) en dat Duitsland en Frankrijk niet al te veel bezuinigen. Nederland profiteert als handelsland daar volop van en is desondanks in de achterhoede van Europa beland. Het geloof bij de economen in de absolute noodzaak van een begrotingsevenwicht is over de hele linie tanende. Bij tegenspoed kan het geen kwaad als de overheid wat extra's besteedt - zo krijgt de Britse econoom John M. Keynes, die overigens benadrukte dat de overheid bij hoogconjunctuur moet 'sparen', weer enig eerherstel. Het wederaren van de pensioenfondsen versterkt dit argument. Mede door gebrek aan staatsleningen (van oudsher de veilige belegging voor deze fondsen) hebben zij zich op de aandelenmarkt gestort, hetgeen na een kortstondige euforie enorme problemen veroorzaakt.

Stel nu dat Duitsland en Frankrijk zich wel wat aan bovenmeester Gerrit Zalm gelegen zouden liggen? De euro zou ten opzichte van de dollar verder omhoogschieten, waardoor de concurrentiepositie van Europa nog meer zou worden uitgehold. De inflatie zou verder dalen en mogelijk zelfs in deflatie (prijzdaling over de hele linie) omslaan; een kenmerk van een echte crisis. Daarom lijkt het tamelijk absurd om vanwege het principe van 'afpraak is afspraak' op een beste-

dingsbeperking in Frankrijk en Duitsland aan te dringen.

Logischer is het te bekijken of de uitgangspunten nog geldig zijn. Dat is gebeurd en de Raad van Ministers (van Financiën) heeft bijna unaniem vastgesteld dat de situatie geenszins rechtvaardigt om de boosdoeners te straffen. Voor de kleine minderheid is dat niet leuk, maar er bestaan weinig clubs waar enkele leden kunnen doordrijven dat iedereen zich aan het reglement moet houden, als de overgrote meerderheid vindt dat het achterhaald is. Een club zal wel het reglement aanpassen, maar het beroerde binnen de Europese Unie (EU) is dat dit alleen bij na een ronde langs alle nationale parlementen en bij unanimitéit mogelijk is. In de praktijk is dit onmogelijk. Daarom moet de Unie zich behelpen met een gedoogbeleid, waarop Nederland bij andere gelegenheden zo prat gaat.

Ter discussie in de klas

Het schenden van het Stabiliteitspact door Duitsland en Frankrijk ondermijnt het vertrouwen in een verenigd Europa, omdat grote landen kennelijk de wet kunnen voorschrijven. Bovendien is het op de lange termijn rampzalig als we het Stabiliteitspact aan onze laars lappen.

of

Als de Raad van Ministers bijna unaniem beslist dat er geen reden is om Duitsland en Frankrijk te straffen, getuigt het van een democratische houding om ons daarbij neer te leggen. Bovendien is het de vraag of we het Stabiliteitspact wel zo strikt moeten naleven.

Colijn

Minister Zalm heeft met zijn gedram aan zijn eigen positie en die van Nederland afbreuk gedaan. Een slechte verliezer verdient geen waardering. Temeer niet omdat zijn argumentatie ongeloofwaardig is. Met hem als minister van Financiën is het Nederlandse tekort tot bijna 3 procent opgelopen. Had Nederland ook nog een bestedingsbeperking van Duitsland moeten verwerken, dan was dat heilige getal zeker gepasseerd. Het Nederlandse tekort en de snellere economische teruggang ten opzichte van de andere EU-landen is in belangrijke mate een gevolg van de, door Zalm en zijn staatssecretaris Willem Vermeend met veel tamtam, tijdens de superhoogconjunctuur doorgevoerde belastingverlaging. Vooral hieraan was het te wijten dat in Nederland de inflatie tot bijna 5 procent opliep, een record in de eurozone dat het Stabiliteitspact beoogde te voorkomen. Van veel kanten is destijds tegen dit effect gewaarschuwd - onder meer in dit blad en vroeger al door Keynes. Een vergelijkbare handelswijze deed de toenmalige Britse premier Margaret Thatcher (en de Britse economie) eerder de das om. Zodoende kent Nederland nu een groter tekort dan Griekenland of Spanje. Ook Hendrik Colijn streed in de jaren dertig van de vorige eeuw als een Don Quichot voor de harde gulden, met als resultaat dat Nederland veel economische schade opliep. Gelukkig is Nederland nu lid van de Europese Unie, waardoor een Nederlandse minister door zijn verstandiger vakcollega's kan worden gecorrigeerd. ■

Districtenstelsel brengt Europees Parlement dichterbij

Verheft uw stem?

HANS VAN DER HEIJDE

Op 1 mei wordt de uitbreiding van de Europese Unie tot 25 lidstaten een feit. Op 10 juni gaat het kiesgerechtigde deel van de 450 miljoen ingezetenen van al die lidstaten naar de stembus en kiezen zij 732 afgevaardigden in het Europees Parlement.

Binnen de Europese Unie (EU) maken lang niet alle kiesgerechtigden - waarschijnlijk niet eens een meerderheid - de gang naar het stemlokaal. Die geringe belangstelling van de kiezers voor de Europese stembus is deels een gevolg van het imago van het Europees Parlement als democratische cosmetica, als machteloos, schijn democratisch instituut. Weliswaar verdient de Europese volksvertegenwoordiging dat soort schampere kwalificaties niet (meer), want het is inmiddels met zware wetgevende bevoegdheden opgetuigd. Toch laat een eenmaal gevestigd imago zich niet gemakkelijk vervangen, alle voorlichting ten spijt. De geringe identificatie van de kiezers met het Europees Parlement is evenzeer het gevolg van ondoorzichtigheid. Nu al is het zo dat alleen specialisten in staat zijn de consequenties van de regelgeving, die in het Europees Parlement ter discussie staat, te doorzien. Verslaggevers in Brussel en Straatsburg laten al sinds jaar en dag de procedurele aspecten van de Europese besluitvorming uit

hun berichtgeving weg, omdat kijker noch lezer deze snapt en een goede uitleg daarvan trouwens het hele *Journal* zou opeisen.

Net zo ondoorzichtig zijn de verkiezingen voor het Europees Parlement. Omdat de traditionele kiesstelsels voor de parlementen van de afzonderlijke lidstaten verschillen en europarlementariërs in beginsel volgens nationaal gehanteerde kiesstelsels worden gekozen, verschillen dus ook de manieren van kiezen van europarlementariërs van land tot land.

Eenmaal gekozen worden de kersverse parlementariërs volgens vage ideologische criteria in fracties ondergebracht. Partijen die nationaal elanders concurrenten zijn, werken in Straatsburg soms in dezelfde fractie samen; weinig kiezers die daarvan iets zullen snappen.

Nieuw kiesstelsel

De invoering van een uniform districtenstelsel voor Europese parlementsverkiezingen maakt niet alleen een einde aan veel ondoorzichtigheid, het belangrijkste voordeel is de ver-

Zetelverdeling Europees Parlement 1999

(totaal 624 zetels)

Christen-democraten	232
Sociaal-democraten	176
Liberalen (VVD en D66)	53
Socialisten en Groenen (waaronder de SP)	48
De Groenen (GroenLinks)	43
Europa van Nationale Staten	23
Overig	49

Verdragen

De Europese Unie is gegroundvest op zes verdragen.

- De **(twee) Verdragen van Rome** (1957) gaven vorm aan de Europese Economische Gemeenschap (EEG) en de Europese Atoomenergie Gemeenschap (Euratom).
- De **Europese Akte** (1985) maakte de volledig open interne markt tot een feit (bereikt in 1992). De macht van het Europees Parlement werd uitgebreid, de gekwalificeerde meerderheid in de Raad van Ministers werd ingevoerd (in de meeste economische kwesties werd het vetorecht afgeschaft, hetgeen al met de verdragen van Rome werd beoogd). Dit betekende dus een versterking van het supranationale element. Als tegenwicht werd de Europese Raad (van de eerste ministers en enkele presidenten) een Europese instelling; een versterking van het intergouvernementele element.
- Het **Verdrag van Maastricht** (1991): de Europese (Economische) Gemeenschap werd een Europese Unie door er twee zuilen aan toe te voegen: die van het buitenlandbeleid en die van de justitiële samenwerking (gemeenschappelijke aanpak van de misdaad). De twee extra zuilen dragen een intergouvernementeel karakter, de Raad van Ministers bedisselt alles (met vetorecht). Het Europees Parlement en de Europese Commissie kunnen alleen adviseren. Andere verworvenheden van het Verdrag van Maastricht zijn de euro, meer invloed van het Europees Parlement, meer aandacht voor het 'Europa voor de burgers', instelling van het Cohesiefonds (om de kloof 'arm-rijk' binnen Europa te overbruggen).
- Het **Verdrag van Amsterdam** (1997) leidt veertig jaar na 'Rome' tot de versterking van een gemeenschappelijk justitieel en buitenlandbeleid (niet sterk genoeg voor gezamenlijk standpunt in Irak), nog wat meer invloed voor het Europees Parlement en uitbreiding met de gekwalificeerde meerderheid.
- Het **Verdrag van Nice** (2000) regelt de uitbreiding van de Europese Unie en komt tot een verfijnd gewichtenstelsel in de Raad van Ministers voor 27 landen (Roemenië en Bulgarije vallen nog af).

sterking van de band tussen kiezers en hun europarlementariërs.

Technisch gesproken is invoering van een dergelijk stelsel niet moeilijk. Verdeel de Europese Unie in evenveel kiesdistricten als er zetels te vulen zijn: 732 in het Europa van de 25 lidstaten (volgens afspraak blijft dit aantal onveranderd na de toetreding van Roemenië en Bulgarije). In elk district, dat een krappe half miljoen kiesgerechtigden zal tellen, kiest men één afgevaardigde (na 1 mei telt de Europese Unie 338 miljoen burgers met stemrecht).

Om in een district te kunnen worden gekozen, zullen kandidaten zich rechtstreeks tot hun kiezers moeten wenden om hun stembusgunsten te verwerven. Eenmaal gekozen europarlementariërs zullen de banden met hun district moeten onderhou-

den en moeten bewijzen dat ze zich met succes voor de belangen van hun district inspannen, willen ze kans maken opnieuw gekozen te worden.

De Europese Unie kent al lang een sterk regiobeleid. Door als het ware over de nationale overheden van de lidstaten heen te reiken, probeert de Unie zich in de regio rechtstreeks voor de burgers voelbaar en zichtbaar te maken. De Europese ondersteuning van taalminderheden is daar een goed voorbeeld van. De boodschap die van dat beleid mede moet uitgaan, is natuurlijk dat de economische en culturele ondersteuning van de regio bij de Europese Unie in betere handen is dan bij de nationale overheid. In Wales en Friesland komt die boodschap al jaren heel goed over.

Vervang 'regio' door 'district' en het wordt duidelijk dat de invoering van een districtenstelsel rechtstreeks in het verlengde ligt van die regionaal gerichte beleidsstrategie van de Europese Unie.

Versterking

Natuurlijk kleven er ook bezwaren aan invoering van een districtenstelsel. Om de zoveel tijd zullen districtsgrenzen moeten worden aangepast en dat kan vaak een lastige politieke opgave blijken. Omdat compromissen moeilijk zijn te vinden als elke afgevaardigde met iets thuis moet komen, heeft de sterke band tussen gekozene en zijn district soms politieke verlamming in de besluitvorming tot gevolg. Verkiezingen in districtenstelsels worden altijd door het gevaar van het grote geld bedreigd: de kandidaat met de best gevulde campagnekas maakt de beste kans en kandidaten van kleine beginselpartijen hebben weinig kans. Verkiezingscampagnes zullen zich vooral richten op de grote kiezersgroepen in het midden van het politieke spectrum, met als gevolg dat de kandidaten politiek-inhoudelijk sterk op elkaar gaan lijken. Maar hoe gefundeerd en ernstig die bezwaren tegen een districtenstelsel ook zijn, ze moeten niet tegen een ideale, maar tegen de bestaande situatie worden afgezet. Wie vaststelt dat bijna geen Europeaan zich met het Europees Parlement identificeert, moet wel tot de conclusie komen dat de bestaande situatie moet worden veranderd. Zonder invoering van een uniform districtenstelsel als een panacee te presenteren, mag toch wel worden geconcludeerd dat het een belangrijke bijdrage kan vormen tot versterking van de band tussen kiezer en Europees Parlement en tot meer doorzichtigheid voor de kiezer. ■

Interview met Nel van Dijk

De groei naar een echt parlement

WOLTER BLANKERT

Nel van Dijk vertegenwoordigde in het Europees Parlement van 1986 tot 1998 het Groen Progressief Akkoord en later GroenLinks. Zo heeft zij de verandering meegemaakt van een overwegend adviserend lichaam naar een echt parlement met reële bevoegdheden op een aantal beleidsterreinen. Sinds kort is zij directeur van het Instituut voor Publiek en Politiek.

U stond bekend als een actievoerder binnen het wat bedaagde Europees Parlement, hoe kijkt u daar achteraf op terug?

Van Dijk: 'Destijds heb ik me inderdaad mateloos geërgerd aan de uitwassen die ik om mij heen zag gebeuren. Een volwassen parlement moet in alle opzichten transparant zijn. Daarvan was toen geen sprake. Met plezier zie ik erop terug dat ik aan de wieg van een aantal verbeteringen op dit punt heb gestaan. Dat ik zelf met een verborgen camera heb rondgelopen is een mythe, maar wel heb ik ervoor gezorgd dat camera's veel meer vrijheid hebben gekregen, aanvankelijk inderdaad via verborgen camera's. Ik vond het beslist nodig om misstanden naar buiten te brengen en in het begin namen mij dat niet in dank af. Vorig jaar leek dit soort werk een bekroning te krijgen met een uniforme

regeling van salarissen en compensaties voor alle europarlementariërs. Daarom zie ik met lede ogen aan dat de Raad van Ministers, onder aanvoering van Duitsland, daar onlangs een stokje voor heeft gestoken. Dat is echt een uiting van gebrek aan verantwoordelijkheidsgevoel. Het is heel schadelijk voor de beeldvorming rondom het parlement, die juist bij een volksvertegenwoordiging zo ontzettend belangrijk is.

Het klopt dat bij de linkse partijen rond 1990 een sceptische houding ten opzichte van Europa bestond. Dat was een kortzichtige opvatting, maar toen had het Europees Parlement ook nog weinig bevoegdheden. Het was vooral bezig met te zorgen dat het iets te zeggen zou krijgen. Ik ben er wel achter gekomen dat men besluitvorming op een hoger niveau nodig heeft om de uitwassen van economische processen in te perken;

maar dat moet men wel op een democratische manier doen. Twaalf jaar is overigens wel genoeg. Anders dan veel mensen denken, is het werk fysiek slopend. Zelf heb ik twee commissievoorzitterschappen bekleed en dat gaat je niet in de koude kleren zitten. Je bent altijd onderweg, zeult je koffertje achter je aan. Thuis zorg je er voornamelijk voor dat je weer wekomt. Het werk is door de snel toenemende wetgevingsarbeid door de verschillende verdragswijzigingen met de jaren intensiever geworden. Het beeld hobbelt wat achter de werkelijkheid aan. Met betrekking tot het milieubeleid en de interne markt is het Europees Parlement een volledige volksvertegenwoordiging geworden. De eeuwige discussie over wat wel en wat niet op Europees niveau moet worden bedisseld, speelt zich ook binnen het parlement af.'

Katalysator

Waar kijkt u met meer voldoening op terug: op uw inspanningen om de korenwolf beschermd te krijgen of op uw

werk voor een transparanter parlement?

Van Dijk: 'Mijn eigenlijke parlementaire werk was vooral op het milieubeleid gericht. Op dat terrein is echt veel tot stand gekomen. Daardoor is er nu sprake van een stelsel van Europese richtlijnen die - gericht op het behoud van de biodiversiteit - bedreigde planten- en diersoorten en hun leefomgeving beschermen. Daarvan is de korenwolf slechts een symptoom, symbool, zo u wilt. Regelmatig komt het voor dat het overeengekomen beleid niet wordt uitgevoerd. Je moet de lidstaten steeds weer op de verantwoordelijkheid wijzen om het beleid echt uit te voeren. Op dat terrein zijn europarlementariërs goed bereikbare mensen. Zo kunnen ze als katalysator dienst doen. Een actiegroep kan bij een europarlementariër aankloppen, niet om actie te voeren, maar om schending van de regels te melden. Die volksvertegenwoordiger kan de [Europese] Commissie op haar verantwoordelijkheid wijzen en deze kan de lidstaat een aanwijzing geven het be-

leid, waarmee elke lidstaat heeft ingestemd, daadwerkelijk uit te voeren. Door mijn huidige voorzitterschap van Milieudefensie blijf ik de ontwikkelingen op dit terrein goed volgen.'

Welke bevoegdheden mist u nog bij het Europees Parlement?

Van Dijk: 'In de eerste plaats zou het aantal beleidsterreinen waarover het parlement iets te zeggen heeft moeten worden uitgebreid. De landbouw, het ontwikkelingsbeleid, het buitenlandbeleid en de justitiële samenwerking vallen nu nog bijna helemaal onder de Raad van Ministers en kennen geen parlementaire controle. Ik ben er ook voorstander van dat het parlement één eurocommissaris naar huis kan sturen. Nu is het alleen mogelijk om de hele Europese Commissie naar huis te sturen. Dat is een erg hoge drempel. De collectieve verantwoordelijkheid van de Commissie gaat zo ver dat het parlement niet zo maar een commissaris naar het parlement kan roepen. Het parlement krijgt de commissaris die toevallig dienst heeft. Daardoor is het heel erg

Het bestuur: Instellingen van de Europese Unie

Supranationale instellingen

de echt Europese instellingen, die boven de lidstaten staan

A. De Europese Commissie (Brussel)

neemt het initiatief, doet voorstellen en voert de besluiten uit - indien goedgekeurd door de Raad van Ministers en het parlement.

B. Het Europees Parlement

(plenair in Straatsburg, verder in Brussel)

moet de meeste voorstellen en het budget van de Commissie goedkeuren.

C. Het Hof van Justitie (Luxemburg)

bewaakt het gemeenschapsrecht. Toetst nationale wetten aan dit recht.

D. Europese Centrale Bank (Frankfurt)

bewaakt de euro.

Intergouvernementele instellingen

in feite gemeenschappelijke vergaderingen van soevereine lidstaten

A. De Europese Raad ('de Top')

vergadering van de eerste ministers en enkele president, alsmede de voorzitter van de Europese Commissie: bevordert politieke samenwerking, neemt initiatieven die de Commissie verder moet uitwerken en hakt knopen door.

B. De Raad van Ministers

een vergadering waarin elk land met één minister is vertegenwoordigd; het onderwerp bepaalt welke minister: neemt beslissingen over de voorstellen van de Commissie - samen met het parlement (co-decisie), de wetgevende macht van de Europese Unie - en heeft bij buitenlandse en justitiële samenwerking de uitvoerende macht.

lastig de controlerende functie serieus uit te oefenen. Het serieus nemen van het parlement en de volledige uitoefening van de controlerende functie zijn wezenlijke zaken. Aan niemand is uit te leggen dat het Europees Parlement dertien keer per jaar in Straatsburg moet vergaderen. De lidstaten vinden het kennelijk niet belangrijk genoeg om het bestaande verdrag te veranderen, maar idioot blijft het. De afstand levert de commissarissen ook een excuus op om niet regelmatig voor het parlement te verschijnen. Dat is allemaal echt geen flauwekul en het valt niet aan het publiek uit te leggen.'

Welke mogelijkheden en gevaren biedt de uitbreiding van de Europese Unie?

Van Dijk: 'De uitbreiding met tien landen is zeer zeker een heel positieve ontwikkeling, een logisch uitvloeisel van het neerhalen van het IJzeren Gordijn. Dit is een onvoorwaardelijke stap in de richting van een vreedzaam, onverdeeld Europa. De discussie over Turkije is niet eenvoudig. De toelatingscriteria vormen ons houvast en die moeten we strikt toepassen.

Ik til heel zwaar aan het niet doorgaan van de grondwet, dat is heel ernstig. Een Commissie van 25 leden hoeft op zich geen probleem te zijn, mits er een krachtige voorzitter is die al die kikkers in de kruiwagen weet te houden. De commissarissen kijken toch al heel snel met een Europese invalshoek naar de dossiers, los van hun nationale belang.

De grondwet had de besluitvorming in de Raad van Ministers iets eenvoudiger gemaakt en de bevoegdheden van het Europees Parlement uitgebreid, zij het in onvoldoende mate. Deze stappen vooruit blijven nu voorlopig achterwege.'

Engagement

U heeft een ontwikkeling doorgemaakt van politica van de Communistische Partij Nederland (CPN) tot bestuurder of manager van brede maatschappelijke organisaties. Kunt u dit verklaren?

Van Dijk: 'De omstandigheden waren destijds zo dat ik lid van de CPN ben geworden. Dat had stellig te maken met de sfeer rond 1970, met onder meer de oorlog in Vietnam. Het heeft geen zin hier een potje moeilijk over te doen. De partijstandpunten waren inderdaad stom en daar kan ik op worden aangesproken. Wel heb ik meteen hard getrokken aan de totstandkoming van iets nieuws, en dat is GroenLinks geworden. De Oost-Europese regimes heb ik zelf nooit verdedigd. Wel heb ik met veel elan demonstraties tegen Vietnam georganiseerd, maar daar sta ik nog steeds achter. Het blijkt mij nu eenmaal goed te liggen om bestuurlijk werk te doen. Ik heb inmiddels ervaring met uiteenlopende instellingen. Ontslaan van mensen doe je zeker nooit voor je lol, maar voor die verantwoordelijkheid deins ik niet terug als het beslist noodzakelijk is, zoals bij het Instituut voor Publiek en Politiek [IPP] vanwege de opgelegde bezuinigingen. Dat lijkt me niet strijdig met mijn eerdere standpunten. Het is niet asociaal om een organisatie te herstructureren als er minder geld te besteden is; het is in feite de enige manier om te overleven en de activiteiten veilig te stellen.'

U heeft het katholieke geloof van uw jeugd losgelaten. Welke goede werken zou u naar voren brengen als u toch voor Petrus' stoel moet verschijnen?

Van Dijk: 'Ik zie het niet gebeuren, maar ik zou antwoorden: "Een groot deel van mijn leven ben ik voor een rechtvaardiger samenleving opgekomen, daar heb ik vol overtuiging en met maximale inzet aan gewerkt". Al

in een vroeg stadium heb ik me tegen de kerk afgezet. Jarenlang had ik ook voor de clerus geen goed woord over, voor het Vaticaan geldt dat nog steeds. Verder ben ik op dat punt erg mild geworden. Onderdelen van de kerk doen zeker goed werk, al wil ik er persoonlijk nog steeds zo min mogelijk mee te maken hebben. In Tilburg speelden de fabrikant en de pastoor, zei men, onder één hoedje om de mensen eronder te houden. De kerk probeert mensen nog steeds gedrag voor te schrijven en dat vind ik contraproductief.'

Zou u een laagterecord bij de opkomst van de aanstaande Europese parlementsverkiezingen, minder dan 30 procent, als een blamage voor het IPP zien (omdat het IPP tot taak heeft de politieke en maatschappelijke participatie in Nederland te bevorderen)?

Van Dijk: 'Nee, door mijn verleden heb ik toch een redelijk goed inzicht in de werking van politieke processen gekregen. Daardoor heb ik de nodige ervaring opgedaan met hoe je mensen moet bereiken. Een lage opkomst bij de verkiezingen kan ik moeilijk als een falen van het IPP zien. We zijn druk bezig de verkiezingen onder de aandacht te brengen, maar er zijn veel factoren die we niet in de hand hebben: met name de eurosceptis die nu in Den Haag aan de dag wordt gelegd en funest zou kunnen zijn. Anderzijds is het ook mogelijk dat dit juist het debat, en daarmee de belangstelling, bevordert. Het IPP kan daarop inspelen en dat doen we ook naar onze beste vermogen. Natuurlijk kunnen we nooit zelf de opinie bepalen. We bieden mensen de mogelijkheid om zich te oriënteren door onder meer de verschillen in partijstandpunten helder voor het voetlicht te brengen. We kunnen geen mens dwingen de gang naar de stembus te maken en dat is maar goed ook.' ■

Internationalisering in het onderwijs

Franse brug bij Waalwijk

HAROLD DROST

Internationalisering was vroeger aan universiteiten en hbo-instellingen voorbehouden. Zo was het. Al ruim een decennium timmeren Regionale Opleidingscentra met hun bureaus Internationalisering aan de weg. Zo wordt ook voor studenten en docenten in het mbo de wereld steeds meer een dorp.

Maatschappijleer - in Regionale Opleidingscentra (ROC's): Maatschappelijke en Culturele Vorming (MCV) - levert een bijdrage om van studenten in de (Nederlandse) samenleving participerende burgers te maken. De speerpunten in het internationaliseringsbeleid zijn breder: het bijdragen tot participerende Europese en wereldburgers, het vergroten van de *employability* (op wereldniveau inzetbaar), interculturalisatie (het leren begrijpen van en leven met verschillende culturen) en het leren spreken van verschillende moderne vreemde talen (noodzakelijk om voorgaande punten te kunnen bereiken).

Camping internationalisering

In de beginjaren van de internationalisering, en voordat de ROC's ontstonden, was er vaak sprake van hobbyisme. Hoe ging dat? Een docent ontmoette in het buitenland een collega van een andere nationaliteit. Ze kwamen aan de praat, ontdekten gemeenschappelijke belangstellingen, ontdekten dat ze dezelfde, maar ook verschillende dingen in hun onderwijs deden en raakten enthousiast. Dit is leuk om ervaringen en materiaal uit te wisselen en het is interessant voor leerlingen. Via persoonlijke contacten ontstonden zo vastere relaties tussen scholen en soms waren

directies bereid geld uit te trekken voor studenten- en docentenuitwisselingen met de school in het buitenland.

Een voormalige mts-docent, die nu in de sector Techniek in een ROC werkzaam is, herinnert zich nog: 'dat we het 25 jaar geleden met veel moeite voor elkaar kregen om met een vierde klas mts-ers een vergelijkbare Franse school met technische opleidingen te bezoeken. Daar werkten de studenten aan een project. Voor dat project kwam de klas Franse jongens ook naar Nederland en heeft een nieuwe brug bij Waalwijk ontworpen - daar waar de snelweg over een lengte van één kilometer overgaat in een autoweg met een te smalle brug en daarom een maximumsnelheid van 70 kilometer per uur heeft. In de beginjaren was het in Frankrijk eerlijk gezegd meer vakantie dan dat er aan een technisch project werd gewerkt. Kortom: veel ontspanning en recreatie, en voor de Franse studenten in Nederland gold hetzelfde.

Tegenwoordig is het allemaal veel professioneler. Er is sprake van realistische opdrachten en driedimensionale computeranimaties; er wordt serieus aan opdrachten gewerkt en er is minder ruimte voor ontspanning'.

Leonardo en Socrates

In het kader van de eerste PETRA-projecten (*Partnership in Education and Training*) kreeg Nederland rond 1989 vanuit Brussel een twaalfstal projecten op mbo-niveau toegewezen. Deze projecten fungeerden die jaren daarna als een soort pilotprojecten en waren bedoeld om ervaring op te doen en om structureel in de scholen verankerd te raken. Helaas verdwenen vaak de meeste contacten en relaties met het verdwijnen van de subsidies, maar het was wel een eerste serieuze poging om scholen met middelbare beroepsopleidingen in

Europees verband te laten samenwerken.

Tegenwoordig kent de Europese Unie in hoofdzaak twee grote subsidiestromen: 'Leonardo' en 'Socrates'. Leonardo richt zich op het beroepsonderwijs en Socrates op de overige onderwijstypen. Bij beide programma's spelen studenten- en docentenuitwisselingen een belangrijke rol. Ter bevordering van de mobiliteit van studenten zijn er binnen Leonardo allerlei mogelijkheden om, in het kader van een uitwisselingsproject tussen verschillende scholen, in Europa stage te lopen. Docenten ontmoeten elkaar om curricula te vergelijken en uit te wisselen en om leerstof te maken. Omdat deelname van het bedrijfsleven hierbij van groot belang is, vraagt het project om een nauwe betrokkenheid van zogeheten Kenniscentra. Dit zijn organisaties waarin één of meer verwante branches samenwerken om samen met het onderwijs relevante beroepsopleidingen op te zetten of actueel te houden. Een goed voorbeeld hiervan is de studente Sofie van Dam, die in Dublin persfotograaf was voor de *Tatler* (zie: *Maatschappij & Politiek*, 2003/6).

Het Comenius-programma, dat onderdeel van Socrates is, biedt de niet-beroepsgerichte vakken van de ROC's de mogelijkheid om kleinere netwerken en projecten op te zetten. Het is toegankelijker, sneller en minder bureaucratisch dan het Leonardo-programma. Een voorbeeld hiervan is de gezamenlijke ontwikkeling van een module op basis van de eigenheid van elk land, zoals het omgaan met kookculturen; op theoretische en praktische wijze (met recepten en koken van maaltijden). Andere voorbeelden van Comenius-programma's zijn: een module over normen en waarden (hoe ga je in de verschillende landen met elkaar

om?), stimuleringsprogramma's voor leerlingen op het gebied van moderne vreemde talen en *job shadowing* waarbij docenten bij lessen van elkaar aanwezig zijn om zodoende van elkaar te leren.

Bureaus Internationalisering

De bureaus Internationalisering van de ROC's hebben een bemiddelende en organisatorische taak. Daarnaast wikkelen ze samen met betrokkenen de aanvragen, voorbereidingen en verantwoording van de projecten af. Hierbij maakt men gebruik van de netwerken in het buitenland die in de loop der jaren zijn opgebouwd. In toenemende mate probeert men aangevraagde projecten over de Europese landen te spreiden, dus niet alleen over de 'veilige' landen naast de deur, maar ook over de landen in Zuid- en Oost-Europa, die doorgaans wat 'losser' met hun afspraken omgaan.

Peter van Amelsfoort, manager van een bureau Internationalisering, stelt: 'Daar komt nu een reeks nieuwe landen in de Europese Gemeenschap bij. We hadden echter al lang contacten met landen als Polen, Roemenië en Estland. Eigenlijk zijn we op wereldniveau, met dezelfde doelen als die in Europees verband (talen, *employability*, interculturalisatie en mobiliteit), bezig

jongeren als wereldburgers te laten participeren. ROC's hebben hun leerlingen vaak over de hele wereld als stagiair geplaatst. Zo zitten er twee stagiaires van ons college, in het kader van hun opleiding Sociaal Pedagogisch Werk, voor ontwikkelingswerk in Ecuador en verbleven

enkele leerlingen in Canada, de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en zelfs in het Verre Oosten. Tijdens hun buitenlandse stage helpen studenten in projecten bij ontwikkelingswerk, bij het opzetten van beroepsopleiding en bij het trainen van potentiële trainers uit het ontwikkelingsland. Ook docenten gaan voor maanden, soms jaren, op detachingsbasis naar het buitenland.

Het camping internationalisme heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van amateurisme naar professionalisme van de bureaus

persoonsafhankelijke relaties en contacten bestaat. Bij het verdwijnen van deze functionaris stort het bouwwerk vaak in en gaat er veel verloren; weer hobbyïsme dus. In ons college heeft het bureau Internationalisering een stevige en duidelijke positie en maakt het deel uit van het beleid'.

Over de drempel

Het zijn geen grote aantallen studenten die voor hun stage naar het buitenland gaan. Als ze besluiten te gaan, is het vaak een combinatie van factoren die daartoe bijdragen.

Enthousiasme bij en ondersteuning door docenten spelen een belangrijke rol, maar ook ouders die een buitenlandstage toejuichen en daar financieel aan bijdragen zijn van belang. Soms verdient de student zelf het benodigde bedrag en toont hij flink wat doorzettingsvermogen om alles voor zijn opleiding in orde te krijgen. Dat valt echter niet altijd mee omdat buitenlandse bedrijven veel moeilijker te accrediteren zijn. De vraag is daarbij of praktijkonderdelen van de opleiding voldoende in het stagebiedende bedrijf kunnen worden uitgevoerd en de eindtermen daar 'haalbaar' zijn. Mocht dit niet zo zijn, dan zal dat voor onderdelen toch nog in een Nederlands bedrijf moeten gebeuren.

'Wat de meerwaarde is? Voor ieder individu is die anders',

zegt Peter van Amelsfoort, 'het gaat erom een drempel te nemen, meer te durven, je vrijer te voelen, enthousiast te worden, anders te kijken, kleine dingen op te pikken en - belangrijk - één of enkele waardevolle overdraagbare en bruikbare ideeën mee naar huis te nemen'. ■

Cartoon: Adrie Janssen

Internationalisering. Desondanks wordt de internationalisering in sommige ROC's nog nauwelijks professioneel geregeld. In plaats van fulltimers managen docenten met bijzondere taken de bureaus. Het grote nadeel hiervan is dat ze 'het er bij doen' en dat het netwerk vooral uit

Zeister scholieren over de Europese verkiezingen

Bacon of hagelslag?

WOLTER BLANKERT

Met het oog op de komende verkiezingen voor het Europees Parlement organiseerde het Openbaar Zeister Lyceum op 15 januari een discussieavond voor leerlingen. Het leverde een boeiende avond op.

Als kartrekker had de school de 'Europese' lijsttrekker van de Partij van de Arbeid (PvdA), Max van den Berg, gestrikt om het sociaal-democratische standpunt te vertolken. De in Zeist woonachtige oud-gedeputeerde van de provincie Utrecht en nummer zes van de Europese lijst van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), Marianne Kallen, moest als zijn tegenpool fungeren door het meer rechtse standpunt voor haar rekening nemen. Om de discussie met de leerlingen niet in een gesprek tussen forumleden te laten ontaarden, was doelbewust voor maar twee europarlementariërs (Marianne Kallen in spe) gekozen. Beide politici traden op als inleider, maar daarna kregen de leerlingen alle ruimte. Op basis van eigen interesse waren twintig leerlingen geselecteerd om aan het debat deel te nemen. Deze leerlingen hadden zich grondig op het debat voorbereid en vulden de 'binnenste ring' van het forum. Daar omheen hadden zich een honderdtal andere leerlingen, docenten en belangstellenden als zwijgen-

de *backbenchers* genesteld. Als voorzitter trad de, elders in deze *Maatschappij & Politiek* genoemde, Jaap Hoeksma op, die zijn rol met verve vervulde.

Geen polarisatie

Het debat bood een goede gelegenheid om de standpunten van PvdA en VVD naast elkaar te leggen. Deze standpunten bleken, enigszins verrassend, elkaar te dicht te naderen om van een fel verkiezingsgevecht te kunnen spreken. Nadat beide sprekers de schoolsfeer hadden opgesnoven, waren zij het er meteen roerend over eens dat er meer geld naar het onderwijs moet. Dat was een weinig Europese opening, want dit klemmend verzoek was gericht aan het kabinet-Balkenende. Onderwijs, althans de harde kern ervan, valt buiten het domein van de Europese Unie (EU). Bij Marianne Kallen viel van enige eurosceptis, die binnen de VVD regelmatig opduikt, niets te bespeuren. Zij memoreerde dat het VVD-minister Dirk U. Stikker was geweest, die Nederland de Europese Gemeen-

Discussiepunten

1. Uitbreiding

Nieuwe landen, nieuwe kansen; een uitbreidend Europa krijgt steeds duidelijker vorm.

of

Meer zwakke economieën erbij verzwakken de Europese Unie, die bovendien onbestuurbaar wordt.

2. Slaat Europa aan bij de komende generatie?

Voor jongeren is de Europese Unie een realiteit, als jongeren elkaar ontmoeten begrijpen ze elkaar.

of

Hoe jonger, des te minder interesse. Voor jongeren beperkt Europa zich tot stranden en disco.

3. Het nieuwe Europa betekent nieuwe kansen voor scholen

We moeten de schoolsystemen op elkaar afstemmen om iedereen ten volle te laten profiteren.

of

Scholen hebben al genoeg problemen en geen tijd voor Europese fratsen, bovendien is onderwijs bij uitstek een nationale taak.

4. Nieuwe politici, een nieuw elan Europese politici die eendrachtig samenwerken aan een democratisch, welvarend Europa.

of

Een club van nationale belangenbehartigers met ideeën waarvan andere landen gruwen.

5. Het bestuur van de Europese Unie Heldere, voor burgers begrijpelijke, open democratische structuren.

of

Ondoorzichtige structuren en besluitvorming, beheerst door een log ambtenarenapparaat.

schap voor Kolen en Staal (EGKS) had binnengeloofd: 'Europa is een typisch liberaal project, met de vier vrijheden van goederen, diensten, personen en kapitaal als fundament. Nog bestaande economische belemmeringen moeten daarom zo snel mogelijk worden weggenomen. Verder willen we dat de Europese Unie een belangrijker rol krijgt bij de

naar elkaar toe in plaats van met elkaar samen te werken, zoals bij waterbeheer. Anderzijds moet in Zeist worden gedaan wat in Zeist mogelijk is en op nationaal niveau wat beter in Nederland kan worden geregeld. Indien het niet noodzakelijk is hoeft Brussel zich er niet mee te bemoeien. Heel veel mensen wonen in het Europese huis, maar zaken als de euro

zijn nooit als keuze aan de bevolking voorgesteld. Dat mag jullie niet meer overkomen.'

Yes or No?

Van een echte tegenstelling tussen beide sprekers leek vooral sprake bij de visie op het sociaal beleid. Max van den Berg pleitte voor een Europees beleid, omdat het sociaal beleid feitelijk onderdeel

uitmaakt van de vrije markt. Grote verschillen op dit terrein werken oneerlijke concurrentie in de hand.

'Alleen economisch is zielig en arm', zo stelde hij.

De beide gesprekspartners overbruggen deze kloof al weer schielijk in de tweede termijn, en leken het er over eens te zijn dat Europa slechts een raamwerk (de minimumvoorwaarden) moet bieden, waarbij verder grote vrijheid aan de lidstaten wordt gelaten.

Daarna namen de leerlingen het debat meer en meer over en enkelen van hen deden als *debater* niet voor de forumleden onder. Uiteenlopende zaken kwamen daarbij aan bod: van Europees burgerschap tot de gewoonte van politici om lange betogen te houden, in plaats van gewoon 'ja' of 'nee' te zeggen.

Een leerling hield een gloedvol pleidooi om, ter vergemakkelijking van de onderlinge contacten, Engels tot

de enige Europese communicatietaal uit te roepen. Vooral deze taal zou daarom (naast Nederlands) op school aandacht moeten krijgen.

Marianne Kallen zag daar wel wat in en vond 'steenkolengels' daarbij geen probleem. Andere leerlingen deelden deze mening niet: 'Als je elkaar wilt leren kennen, moet je ook op de hoogte zijn van de andere cultuur en dus ook een beetje van de taal'. Max van den Berg bleek ook al niet gecharmeerd van Engels als *lingua franca*: 'Taal is je huid. Ik heb enorm veel plezier van mijn talenkennis. Met een Duitser of Spanjaard is het een verrijking als je in hun eigen taal met ze kunt praten. Ik moet er niet aan denken dat ik straks op de Zeister markt Engels zou moeten spreken'. Dit was een oneigenlijk argument, want dat was juist niet voorgesteld.

De repliek van een leerling: 'hoe kunnen we nu twintig talen leren en ons in 25 culturen gaan verdiepen', snoerde iedereen de mond.

Europeaan

Over waarden en normen was de discussie minder helder, maar dat hoort kennelijk bij dit onderwerp. De volgende uitspraken illustreren dit:

'Europese normen zijn niet nodig, want de meeste normen zijn mondiaal', 'De nieuwe lidstaten moeten onze normen accepteren' en 'Ik wil helemaal geen *melting pot*, ik heb liever hagelslag dan bacon op mijn brood'. Een leerling wierp de filosofische vraag op: 'Wat is nu precies een Europeaan?'

Het antwoord van Max van den Berg luidde: 'Ondanks de verschillen delen we een levensstijl, zoals respect voor vrijheid en een zekere tolerantie. Zo scheidt ook de doodstraf Europa van de Verenigde Staten, maar zijn ook heel andere zaken, als de algemene acceptatie van de noodzaak

Max van den Berg en Marianne Kallen.

criminaliteitsbestrijding, want dat is een typisch grensoverschrijdende bedreiging. Onderwijs en sociaal beleid kunnen daarentegen nationale taken blijven, evenals cultuur en volksgezondheid'.

Max van den Berg merkte in zijn reactie fijntjes op dat juist minister van Financiën Gerrit Zalm niet altijd zo van dat liberale Europa is gecharmeerd. Vervolgens benadrukte hij dat veel zaken beter op lokaal of nationaal niveau konden worden geregeld. Hij viel zijn tegenspeelster met betrekking tot de criminaliteitsbestrijding op Europees niveau bij, maar stelde daarbij wel als voorwaarde dat het Europees Parlement er controle over zou krijgen. De (zwakke) 'juridische zuil' van de Europese Unie valt nu nog geheel buiten de Europese instellingen. Van den Berg: 'Wij, sociaal-democraten, willen vele zaken beter geregeld krijgen. Bij de oplossingen staan wij nog te vaak met de rug

van een sociaal vangnet, van belang. Een sociale markteconomie is de basis van Europa, vastgelegd in de grondrechten'.

'Is Europa iets voor de volgende generatie?', luidde een volgende vraag. Michiel vindt: 'In principe wel, maar de interesse is gering. Bij leerlingenuitwisselingen zie je ook dat de nationaliteiten toch weer bij elkaar kruipen. Op de camping gaat dat nog veel verder, van vermenging is alleen 'op een speciale manier' sprake, verder zijn het allemaal kluitjes van Duitsers, Nederlanders enzovoorts, die ook nog hun eigen specialiteiten kunnen kopen. Een grondwet zal hier niets aan veranderen'.

Boudewijn ziet het anders: 'Een grondwet speelt wel degelijk een rol in het dagelijks leven. Het brengt Europa dichterbij, waardoor interesse en bewustzijn zullen toenemen'. Een andere leerling was daarentegen de mening toegedaan dat een grondwet met dwang wordt geassocieerd en dat roept vooral tegenzin op.

Opzet

In het kader van de verheldering van politieke structuren had de leerkracht Lia Klerkx, samen met collega-docenten economie en Nederlands, dit debat aan de hand van een aantal stellingen in de les voorbereid. Het een en ander levert een bijdrage aan de invulling van een module 'Internationale competentie', gericht op het functioneren in Europa. Deelname aan de voorbereiding en het debat levert voor de leerlingen studielasturen op. De school hecht veel waarde aan het voorbereiden van de leerlingen op de internationale arbeidsmarkt en biedt daarom de gelegenheid deze module in de Tweede Fase, als onderdeel van de vrije ruimte, te kiezen. Hierbij trekt het Zeister Lyceum in het kader van een Comenius-project profijt van zijn internationale netwerk

met partnerscholen in andere Europese landen. In en buiten de lessen zijn er regelmatige contacten met de leerlingen van de partnerscholen; bij buitenlandse excursies maar ook bij het uitdiepen van onderwerpen die in de les aan de orde zijn. ■

Radenziekte

Het woord 'raad' (*council*) is zo geliefd in Europa dat het gemakkelijk tot verwarring leidt.

1. De **Raad van Europa** heeft niets met de Europese Unie te maken. Het is een los samenwerkingsverband tussen vrijwel alle landen in Europa dat in 1949 is opgericht en zijn zetel in Straatsburg heeft. Culturele samenwerking is de belangrijkste activiteit. Van belang is het Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg, waar burgers hun klachten over inbreuken op deze rechten door de overheid kunnen indienen. Het is aan dit Hof te danken dat lijfstraffen op Britse scholen zijn verboden. (Het Europees Hof van Justitie - van de Europese Unie - in Luxemburg beperkt zich tot gemeenschapsrecht, doorgaans economische kwesties.)
2. De **Raad van Ministers** (de Raad van de Europese Unie of de Raad) is de vergadering van de vijftien (straks vijftieng) ministers van Buitenlandse Zaken van de lidstaten. Als het om specifieke beleidsterreinen gaat, staan zij hun zetel af aan de vakministers (van Landbouw, Financiën, Onderwijs); de Raad heeft dus een wisselende samenstelling. De Raad van Ministers is in feite het hoogste gezag binnen de Europese Unie - alle voorstellen van de Europese Commissie hebben de goedkeuring van de Raad nodig - en meer en meer ook van het Europees Parlement.
3. De **Europese Raad** ('de Top') is in wezen een speciale 'Raad van Ministers', namelijk van de ministers-presidenten, de presidenten van Frankrijk en Finland en de voorzitter van de Europese Commissie. De Europese Raad zet de grote lijnen uit en kan de knoop doorhakken als men er op lager niveau niet is uitgekomen. De Europese Raad is pas in 1985 bij de Europese Akte een instelling van de Europese Unie geworden.

Op bezoek bij Balkenende?

RADBOUD BURGSMMA

Het spel *Eurocratie* wordt door heel Nederland op verschillende scholen gespeeld om leerlingen bij het debat over de Europese grondwet te betrekken. De bedenker van dit spel, Jaap Hoeksma, maakt tot half juni de *YOU4EUROPE*-tour langs scholen

Wanneer je voormalig ambtenaar bij de Europese Commissie Jaap Hoeksma in de klas gepassioneerd over Europa en het belang van de grondwet hoort spreken, lijkt hij misschien wel op een missie te zijn: 'Een spel zonder regels is niets en dat geldt ook voor een Europa zonder grondwet!'

Eurocratie is een ideaalsituatie die de leerling laat nadenken over de toekomst van Europa en laat wennen aan het idee van een Europa met een nieuwe bestuursstructuur en een Europese president. Voorweken in de positieve zin van het woord.

Finale in Den Haag

De regels van het spel zijn ontleend aan het ontwerp van de grondwet dat in juni 2003 aan de Raad van Ministers is aangeboden. Het ontwerp garandeert de individuele rechten van de burgers van de Europese Unie (EU), zoals het actief en passief kiesrecht. Het belangrijkste verschil tussen de constitutie en *Eurocratie* is dat het ontwerp het passief kiesrecht tot het lidmaatschap van het Europees Parlement beperkt, terwijl het spel iedere burger de kans biedt om zelf 'president van de Europese Unie' te worden.

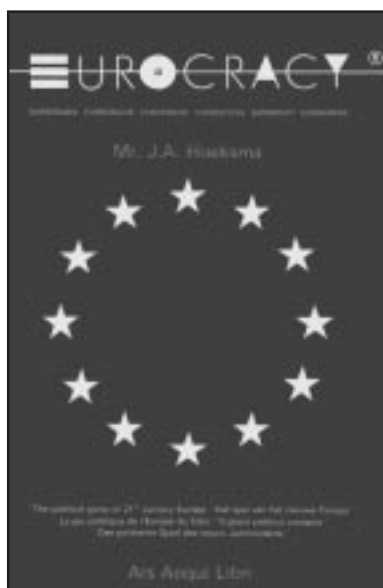
De winnaars van het spel mogen op 2 juni aan de finale in Den Haag deelnemen en een petitie aan minister-president Jan-Peter Balkenende aan-

bieden. In de petitie wordt de premier gevraagd de Europese grondwet wederom te agenderen. Nederland is met ingang van 1 juli 2004 immers voorzitter van de Europese Unie. De inzet voor een Europese grondwet is volgens Hoeksma belangrijk. 'Het is een belangrijke stap naar een verenigd Europa', en hij spreekt de klas toe: 'Jullie worden en zijn Europeanen. Europa is van jullie en Europa is jullie toekomst. Het is daarom belangrijk na te denken over hoe Europa bestuurd gaat worden.'

Gezonde spanning

Het ontvangen van een gast in de les is altijd spannend. Zowel voor de gast, de klas als de docent. Het brengt altijd wat gezonde spanning met zich mee: 'Hoe gaat de klas reageren, pakt het allemaal goed uit en wat als...?'

Het is donderdag 22 januari 2004. Ik had voor dit spelevenement, zoals Jaap Hoeksma het enthousiast noemt, een vmbo-3 (gt) klas op het oog. Er was een aantal redenen om de heer Hoeksma uit te nodigen. Allereerst omdat onze school internationalisering en Tweetalig Onderwijs (TTO) als speerpunten in haar beleid noemt. Voor het atheneum is er het Europees uitwisselingsprogramma 'Comenius' met een ware bilaterale uitwisseling; het hoogtepunt waar de leerlingen gedurende

het jaar naar toe werken. Voor het schooljaar 2004/2005 is het thema 'Europa' en het spel *Eurocratie* wordt bij de eerst volgende uitwisseling met Polen, Duitsland en Noorwegen in het programma opgenomen.

Daarnaast zijn er diverse e-mailprojecten, contacten met andere scholen binnen en buiten Europa en (binnenkort) de *Learning Circles* (LC). Dit is een project in samenwerking met ICT&EDU en Kennisnet.

Verscheidende scholen worden aan elkaar gekoppeld en bestuderen samen, met behulp van door Kennisnet beschikbaar gestelde instrumenten, een thema. Inderdaad: Europa. Ter voorbereiding op dit komende project en als introductie op het thema 'Europa' leek een spel mij een prima start en tevens een goede gelegenheid om een bespreking hiervan in *Maatschappij & Politiek* te wijden. Na een korte introductie ging Jaap Hoeksma van start: 'Hier ligt de kans voor een van jullie om president van Europa te worden.' Kort en krachtig wordt de leerling door het spel geleid. De rondleiding over het, op een scherm geprojecteerd, spelbord gaat met enkele feiten over Europa gepaard. De leerlingen luisteren. Ik twijfel kort of dit luisteren uit beleefdheid

of uit interesse is. Wanneer leerlingen vragen: 'Dus u bedoelt dat wanneer ik de verkiezingen in een land win, ik parlementariërs win? En met meer parlementariërs....?', concludeer ik dat het interesse is - voor alle duidelijkheid: interesse in hoe het spel is te winnen. De rest wordt min of meer voor waar aangenomen. Het moment is gekomen om de groepen in te delen en de spellen uit te delen. Een ieder vertegenwoordigt een politieke stroming en wordt op de belangrijke plaatsen op het spelbord geplaatst. Vervolgens is het aan mij de eer om ceremonieel de teerling te werpen. Zoals Caesar de Rubicon overschreed om de macht in het oude Rome te grijpen, doen mijn vmbio 3-leerlingen een greep naar de macht voor de felbegeerde titel 'president van Europa'. *Alea iacta est*.

Succes

Het aantal decibellen in de klas stijgt en Jaap Hoeksma heeft het er maar druk mee. Net als bij de introductie van elk nieuw spel stuiten de spelers op allerlei vragen: 'Het spel moet even op gang komen', stelt hij en daar heeft hij gelijk in. Na beantwoording van de meest voor de hand liggende vragen kunnen de leerling verder. Een groep meiden steunt op de handleiding, die in verschillende talen de spelregels uiteenzet. Birgit gaf tijdens de introductie aan dat ze spellen vreselijk vond en doet daarom ook niet mee. Ze zit naast haar vriendin en souffleert continu, totdat ze uiteindelijk volwaardig meedraait.

Het succes van een spel is meetbaar aan het moment waarop mensen afhaken. Een grappig voorval was dat leerlingen voorafgaand aan het spel vroegen of er alsjeblieft ook een pauze kon worden ingelast; gedurende twee uren een spel voor school spelen zou namelijk een zware belas-

Het spel

- Het spel kan als introductie op het thema 'Europa' worden gespeeld. Kennis over Europa is niet per se nodig, maar het kan tijdens de nabespreking wel handig zijn voor verrijkings- of verdiepingsstof.
- De spelleider moet de *ins and outs* van het spel goed kennen. In het begin zullen er logischerwijze veel vragen rijzen. Raadzaam is het om het spel enkele keren in een select gezelschap op school of in huiselijke kring te spelen.
- Het spel biedt mogelijkheden om spelregels toe te voegen of van regels af te wijken. Alternatieven kunnen worden toegepast indien de gang er enigszins uit dreigt te raken.
- Wie met een Europees land 'internationaliseert', doet er goed aan om dit spel bij uitwisselingen in te zetten. Zowel de handleiding als de opdrachtkaarten is in meerdere talen geschreven.
- Het spel kan binnen een uur worden gespeeld. Gezien de reactie tijdens de voor- en nabespreking geeft een blokkur (dubbeluur) echter meer mogelijkheden.
- Het spel wordt met maximaal zes personen per spel gespeeld. Het spel spelen met vier personen verdient voorkeur, men ziet dan sneller resultaat.

Het spel Eurocratie is voor circa € 45 onder meer te koop bij de Bijenkorf en bij het Europees Platform, Nassauplein 8, 1815 GM Alkmaar, telefoon: 072 511 8502.

ting zijn. Uiteindelijk wensten twee leerlingen een pauze. De eerste had met een andere leerling afgesproken en de tweede vroeg om tactische redenen om een pauze. Hij stevende af op een regelrechte overwinning en 'op een ontmoeting met Balkenende zat hij niet echt te wachten'. Plankenkoorts speelde hem parten.

Het geluk was echter aan zijn zijde en een andere groep leverde de eerste 'president van Europa'. We hadden een winnaar.

In een korte nabespreking wijst Jaap Hoeksma op het belang van een grondwet en het aanbieden van een petitie aan de minister-president.

Met een select gezelschap reizen wij

juni 2004 af naar Den Haag.

Hoeksma belooft dat het een prachtig dagje Den Haag wordt.

Bij het verlaten van het lokaal ziet hij Birgit en vraagt: 'Je hebt niet meege-
daan, maar je hebt wel meegekeken.

Wat vond je er van?' Birgit antwoordt: 'Ik vond het leuk. Echt waar!', en daar heeft ze gelijk in! ■

Sicco Mansholt (1908-1995)

Van de ruim honderd eurocommissarissen die er sedert de oprichting van de Europese Economische Gemeenschap (EEG) in 1958 zijn geweest, toeren er twee boven alle anderen uit: Sicco Mansholt (1908-1973) en Jacques Delors (1912-1995), voorzitter en de man van 'Europa 1992'. Sicco Mansholt drukte zijn stempel op de eerste twee Commissies, als commissaris van de landbouw (en vice-voorzitter), jarenlang het belangrijkste beleidsterrein van de Europese Commissie. Zijn aanpak berustte op drie pijlers: prijs-garantie voor de boeren, voedselgarantie voor de bevolking (een reactie op de oorlog) en schaalvergroting met mechanisatie voor een voldoende rendement.

Tot 1968 was dit beleid, volgens de toenmalige maatstaven, succesvol. Europa was zelfvoorzienend geworden en de uitgestoten landarbeiders en kleine boeren hadden elders een bestaan gevonden. Daarna begonnen de kostbare overschotten te groeien.

Het Plan-Mansholt van 1968 voerde de grootschaligheid en gebruik van moderne middelen verder op, maar hield een productiebeperking in. Op dat laatste punt wist hij zijn zin niet door te drukken.

Een paar jaar voor zijn dood maakte hij een radicale omme-zwaai. Natuur en landschap waren te zeer door hem veronachtzaamd, hij had in de zee geploegd. Mansholt bekeerde zich niet tot de vrije markt. Hij had immers mogen aanschouwen dat de vrije markt van de varkenshouderij (geen onderdeel van het EG-beleid) een nog grotere ecologische ramp had veroorzaakt. Mansholt bleef tot zijn dood geloven in het belang van een boerenstand als hoeder van het landschap en als waarborg tegen een totale afhankelijkheid van aanvoer van overzee in onzekere tijden. Nu propageerde hij inkomenssteun voor boeren (zolang ze zich niet met bio-industrie bezighielden), iets waar hij als minister en commissaris altijd fel tegen was geweest; niet de boeren, maar de productie diende te worden gestimuleerd, meende hij destijds.

Anekdoten

.....Het is 31 december 1962, de datum waarop de landbouw volgens de Verdragen van Rome geregeld moet zijn. Sicco Mansholt laat de kalender op 31 december 1962 hangen. Veertien etmalen en vele sessies later, spreekt hij om half drie 's nachts de Raad van Ministers

op toe: 'Mijne heren, dit is het slot. Er is geen debat meer mogelijk. Eén woord van u en ik trek mijn voorstel in'.

2 Er stijgt gemor op, maar de rood aangelopen koppen zijn te moe of te murw om zich nog te verzetten. Sicco leest zijn laatste bod hardop en zonder haperingen voor, dan gaat hij het rondje af. Vijf landen zeggen 'ja'.

Minister Schwarz van Duitsland doet zijn mond open, hij wil iets zeggen over de gevolgde procedure, maar wordt afgekapt. 'Herr Minister! Ja oder nein?' De minister zwicht. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid is een feit.

.....Hij verkeerde als *Mr. Europe* onder de groten der aarde. Archiefonderzoek laat zien dat de beroemde Berlijn-rede van Kennedy grotendeels geschreven is door Mansholt, die hem de tekst ongevraagd toestuurd na een geslaagde ontmoeting in Washington D.C.

Naar: De graanrepubliek, door Frank Westerman (2003).

Scholieren zwermen uit over Europa

Onbekend Europa alom aanwezig

WOLTER BLANKERT

Van de ongeveer zeshonderd scholen voor voortgezet onderwijs neemt jaarlijks circa 60 procent deel aan een Europees project. Sommige scholen doen dat heel bewust in het kader van de Europese eenwording, bij andere speelt dat nauwelijks een rol.

De volgende dialoog biedt een voorbeeld van een school die bij leerlingenuitwisselingen niet direct aan Europese integratie denkt:

‘Dat leeft niet zo bij ons. Ja, in de les zal er wel iets aan gebeuren, bij maatschappijleer en zo, verder zou ik het niet weten.’

‘Jullie hebben toch een leerlingenuitwisseling met een school in Cherbourg?’

‘Dat heeft niets met Europese samenwerking te maken. De sectie Frans verzorgt dat, om het vak een steuntje in de rug te geven, en maatschappijleer en aardrijkskunde zijn er vanwege het inhoudelijke thema bij betrokken.’

‘Jullie werken dus intensief samen met een partnerschool in Europa? Dat brengt Europese samenwerking in de praktijk.’

‘Vooruit, als je het zo wilt bekijken, zijn we verder dan ik dacht.’

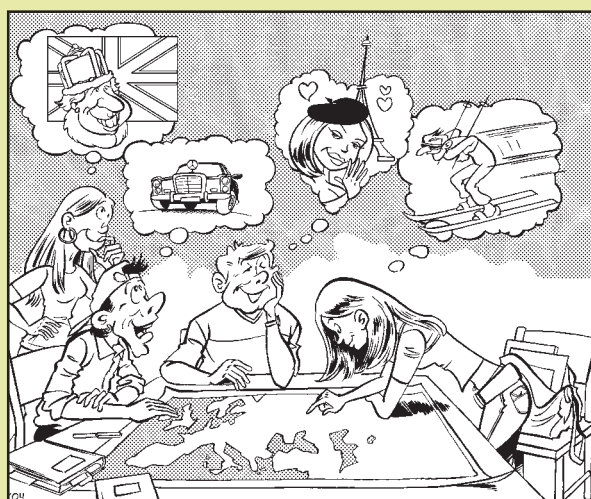
Andere scholen zien uitwisselingen juist als de belichaming van de

Europese gedachte: ‘De belangstelling voor de Europese instellingen en voor de geschiedenis van de Europese integratie, met die Jean Monnet, Robert Schuman en zo, is helaas niet bijster groot. Voor onze uitwisselingsprogramma’s daarentegen overtreft de animo het aantal beschikbare plaatsen altijd. De contacten met leeftijdgenoten maken de meeste indruk. Dat draagt meer bij aan het Europees besef dan al die theoretische achtergronden’.

Ruggengraat

Ongeveer de helft van scholen voor voortgezet onderwijs doet aan leerlingenuitwisseling, in veler ogen de ruggengraat van de internationalisering. Variërend van een twintigtal leerlingen in het kader van één vak (meestal Frans of Duits) tot een hele klassenlaag met honderden deelnemers, verspreid over een groot aantal partnerscholen. Aan het gemeenschappelijke project met de partnerschool leveren verschillende vakken hun bijdrage. Zo zijn maatschappij-

leer, geschiedenis en aardrijkskunde er in veel gevallen bij betrokken. Verschillende projecten kennen een of andere vorm van opinieonderzoek, waarvan de gegevens worden uitgewisseld om landen met elkaar te kunnen vergelijken. Zo denken jongeren in Italië anders over vrije tijdsbesteding, drugs, alcohol, liefde en huwelijk dan hun Nederlandse leeftijdgenoten. In dit verband is het interessant om Italiaanse en Nederlandse scholieren samen per e-mail tien vragen te laten opstellen. Het gaat hierbij om vragen die zij voor een opinieonderzoek het meest interessant vin-

Cartoon: Adrie Janssen

den - hetzij voor de leerlingen van beide scholen, hetzij als een 'steekproef' onder de bevolking. Geheel representatief is een dergelijke steekproef misschien niet, want in de praktijk bevragen de Nederlands-Italiaanse leerlingenkoppels toevallige voorbijgangers. Een onderzoek onder de leerlingen van beide scholen geeft een betrouwbaarder beeld van de betrokken 'cohort'. Vervolgens analyseren de leerlingen samen de resultaten. Het belangrijkste is dat scholieren van beide nationaliteiten intensief met elkaar optrekken en gedwongen worden hun gedachten te formuleren en hun

conclusies en meningen te verdedigen. Daarbij treden bepaalde cultuurverschillen aan het licht. In het Nederlandse schoolstelsel worden prestaties matig beloond. Leerlingen die zich uitsloven doen het vaak niet zo best in de Nederlandse schoolcultuur: zolang je maar boven de magische grens van 5,45 scoort. In menig buitenland ligt dat anders. Daar bepaalt de hoogte van de cijfers op het examen in belangrijke mate de verdere toekomst van de leerling.

Internationale projecten blijken soms een patent middel om ook van Nederlandse leerlingen echte uitslovers te maken.

De informatie- en communicatietechnologie speelt een centrale rol bij internationale samenwerking, vooral e-mailverkeer, gemeenschappelijke internetpagina's en in veel mindere mate *video conferencing*. Rond de 150 scholen in het voortgezet onderwijs nemen deel aan een Comenius-netwerk, met ten minste twee, en vaak veel meer, buitenland-

se partners. Ook hier draait alles om een gemeenschappelijk onderwijsproject, zonder dat de leerlingen elkaar daadwerkelijk treffen. Dat ligt anders voor de docenten die deze projecten organiseren. De variatie in onderwerpen is groot en 'Europa' komt er lang niet altijd bewust aan te pas, maar het spreekt voor zich dat het hebben van partnerscholen in diverse andere landen wel een stimulans voor het Europees bewustzijn is.

Elos

Het verst gaan scholen die er heel bewust voor kiezen 'Europa als leeromgeving' (Elos) te nemen. Het gaat te ver om hier *en detail* in te gaan op dit

nieuwe project, dat tijdens het Nederlandse voorzitterschap in de tweede helft van 2004 van start gaat. Elos haakt in op de behoefte van scholen om zich te profileren. Deze scholen kiezen ervoor de Europese context als uitgangspunt voor hun hele leerplan te nemen. De Europese leeromgeving biedt het raamwerk, de leidraad voor alle activiteiten, waardoor deze een samenhangend geheel (gaan) vormen, gericht op het toerusten van de leerlingen voor een Europese maatschappij.

Voor maatschappijleer heeft dat consequenties. Op een Elos-school zal Nederland als onderdeel van de Europese maatschappij de nodige aandacht blijven krijgen. Het is dan ondenkbaar de Nederlandse staatsinstellingen los van de Europese instellingen te behandelen, alsook de media en de arbeidsmarkt te bestuderen alsof Nederland een eiland is.

Bij geschiedenis biedt het Europees eenwordingsproces een rode draad voor de periode na 1945, naast mogelijk de globalisering. De Koude Oorlog, die oneindig van duur leek, bleek een tijdelijk verschijnsel. Het integratieproces daarentegen gaat door, zij het met vallen en opstaan.

Een school die direct zeer enthousiast over het concept van 'Europa als leeromgeving' was, is het Maurick College in Vught. Deze school laat zien welke ontwikkeling de internationalisering op een school kan doormaken. Net als op veel andere scholen begon het met één klassenuitwisseling. Uit dit initiatief ontkiemde een netwerk met bijna twintig partnerscholen, verspreid over vele lidstaten van de Europese Unie. Aanvankelijk waren het grote groepen die elkaar over en weer bezochten.

'Dat beantwoordde op den duur niet aan onze doelstellingen. Bij de Europese cultuuroverdracht leken drank en andere zaken, die de school niet

noodzakelijkerwijs hoeft te bevorderen, voor de leerlingen soms het belangrijkst', aldus een betrokkene. Het grote aantal partnerscholen stelde de school in staat met groepjes van maximaal tien leerlingen te gaan werken, waarbij de leerlingen tijdens de uitwisseling zelf de verantwoordelijkheid kregen voor de 'sturing van hun leerproces'. Terug op school, moeten ze zelf aantonen dat ze duidelijke prestaties hebben geleverd, alleen dan levert de activiteit studielasturen op. Het Maurick College: 'De stijging van het rendement was recht evenredig met de daling van het aantal minder prettige incidenten. De internationale contacten boden een voortreffelijk voertuig voor gemotiveerde leerlingen'.

Net als een aantal andere scholen vertoont het Maurick College nu al een onmiskenbaar, in het schoolwerkplan vastgelegd, Europees profiel. Toch gaat 'Europa als leeromgeving' nog een stap verder, omdat deze aanpak een flink deel van de vakken in de kern raakt. Dit vereist daarom de actieve steun van vrijwel het hele team. Ook op dit punt heeft het Maurick College pioniersarbeid verricht.

Handelen

Een sterk punt van internationale contacten is dat het de leerling een concrete context biedt om 'in het echt' te handelen. Voor het gebruik van de moderne vreemde talen ligt dat voor de hand. Het verblijf in een gastgezin doet een beroep op veel meer onvermoede vaardigheden. Onderzoek laat zien dat dit onderdeel bij de leerlingen zelfs het hoogste scoort als leereffect van een uitwisseling. Voor aanvang zien zij er meestal tegenop, maar achteraf bekeken heeft het verblijf in een heel andere omgeving diepe indruk gemaakt. Het is niet alleen een ander land met een andere cultuur waarmee de leer-

lingen kennismaken, maar soms ook met een heel ander sociaal milieu (dit zou ook binnen Nederland kunnen, maar daarvoor ontbreekt een raamwerk). Enkele reacties van leerlingen: 'We sliepen bij elkaar op een klein rotkamertje, de plee was buiten, moest je eerst een binnenplaats oversteken terwijl het maar iets boven nul was, maar wat een gezelligheid. Het is me prima bevallen', en 'Anders dan mijn vriendinnen kwam ik in een kast van een villa terecht, de tuin, eigenlijk een park, was helemaal ommuurd, 's avonds gingen we tennissen op de eigen verlichte baan. Een hele belevenis om dat ook eens mee te maken'. Een frappant onderzoeksresultaat is dat op het vmbo hogere leeropbrengsten worden gerappor-

Tegenstellingen

Het proces van Europese integratie draait steeds om drie tegenstellingen.

1. *Supranationaal versus intergouvernementeel*

Bij supranationale samenwerking komen gemeenschappelijke instellingen tot stand die boven de regeringen van de lidstaten staan (de Europese Commissie, het Europees Parlement, het Europese Hof van Justitie, de Europese Centrale Bank). Bij intergouvernementele samenwerking werken de lidstaten als geheel onafhankelijke staten samen, waarbij een ieder het recht van veto behoudt - geen soevereine staat kan worden overstemd. Supranationale samenwerking heeft een federale staat als einddoel (de Verenigde Staten van Europa).

2. *Economisch versus politiek*

Moet de samenwerking tot economische samenwerking beperkt blijven (één grote markt, verder niets) of moet er samenwerking op zo veel mogelijk terreinen worden gezocht, waarbij de lidstaten uiteindelijk in één staatsverband opgaan?

3. *Atlantisch versus Europees*

Dient er op militair gebied en op het terrein van buitenlandse zaken nauw met de Verenigde Staten te worden samengewerkt (uitgangspunt van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie - NAVO) of moet er naar een eigen Europees veiligheidsbeleid, zo nodig tegenover de Verenigde Staten, worden gestreefd?

teerd dan dit op havo/vwo-niveau het geval is. De verwachtingen van de leerlingen liggen vooraf lager en dat verklaart voor een belangrijk deel de positieve score na afloop.

Natuurlijk zijn het niet uitsluitend juichende verhalen, maar het is wel opvallend dat het aantal echt negatieve ervaringen tijdens een uitwisseling heel beperkt is, terwijl er jaarlijks vanuit Nederland bijna 20.000 voerleerlingen op pad gaan. Bij de voorbereiding zijn de negatieve ervaringen talrijker: de moeite die het kost om een partnerschool te vinden, partnerscholen die afhaken of, nog erger, overspel plegen en dergelijke. Tot slot een citaat uit het verslag van het Hofstad Lyceum te Den Haag:

‘Het onderwijs, onze leerlingen, ze stonden in alle gevallen centraal tijdens bezoeken aan Braunschweig, Zweden en Aurich en bij de studiebezoeken van enkele docenten aan Canada en Japan. Voor een krachtige leeromgeving, zoals die door de school wordt nagestreefd, is het een voorwaarde dat leerkrachten en leerlingen kennismaken met de wereld om ons heen. Een uitwisselingsprogramma, leren van andere Europeanen, over belangrijke dingen *chatten* met leeftijdgenoten in het buitenland, een internationale conferentie: dat lukt vooral als zij die het onderwijs verzorgen of volgen zo nu en dan buiten de landsgrenzen actief zijn. Internationalisering eist meer dan een bezoek aan het Colosseum of de Sagrada Familia. Het gaat om het communiceren met anders sprekkenden, in discussie gaan met mede-Europeanen, jezelf uitrusten voor een leven in *The Global Village*’. ■

Voor informatie over uitwisselingsprogramma's met de subsidiemogelijkheden: www.europeesplatform.nl

Europa en de hoofddoek

Het Franse hoofddoekverbod op openbare scholen is erdoor. De situatie die Franse onderzoekers in Nederland aantreffen, heeft bij dit besluit een grote rol gespeeld. Zij zagen hier volledig zwarte scholen en schrokken van de prognose dat onze grote steden binnen vijftien jaar een moslimmeerderheid zouden hebben. Onze eigen parlementaire commissie Integratie constateerde hetzelfde, maar schoot angstig in de polderreflex: het komt allemaal wel goed, we stoppen de moslims gewoon in een zuil, overhuiven de lastpakken met koepels en houden ze zoet met overlegorganen.

De keurige negentiende-eeuwse scheiding tussen kerk en staat is hier al in 1920 met Artikel 23, de publieke bekostiging van confessionele scholen, om zeep geholpen. Deze bijna-staatsgreep was nodig om een bijna-burgeroorlog af te kopen en was mogelijk omdat die principiële scheiding nooit met zoveel woorden in onze Grondwet is vastgelegd. Christelijke politici zijn niet toevallig de grootste voorstanders van moslimscholen. Zij zien daarin een revitalisering van Artikel 23, dat door de verwatering van hun eigen grondslagen op sterven na dood is.

Joost Eerdmans van de LPF geeft toe dat een verbod op hoofddoekjes in het publieke domein een grondwettelijke verankering van de *laïcité* vereist, zoals in Frankrijk. Dat gaat natuurlijk niet lukken; voor een tweederde meerderheid heb je de confessionele partijen nodig en die gaan echt niet in eigen vlees snijden. Eerdmans pleegt in zijn voorstel immers *overkill* om binnen de wet te blijven: naast de hoofddoek moet hij ook keppeltjes en kruisen verbieden. Net als het Franse religieuze-symbolenverbod is het een laf verpakte anti-islammaatregel. Het is pesten op het hoogste niveau.

Ik zou zeggen: ‘vecht dan met open vizier en leg alleen rechtstaatondermijnd gebleken stromingen als de radicale islam aan banden’.

Ondemocratisch? Onder de fluwelen handschoen van de democratie gaat wel degelijk een ijzeren vuist schuil. Democratie is een staatsvorm, dus een heerssysteem en bezit als zodanig het geweldsmonopolie.

Zo paradoxaal is dit niet. In Turkije bewaakt het leger de laïciteit van de staat, is het de beschermer van de kemalistische revolutie. De Europese Unie stelt als voorwaarde voor toetreding dat het Turkse leger zich uit de politiek terugtrekt. Beseffen we wel dat ze daar de legerduivel nodig hebben om de sharia-Beëlzebub uit te drijven?

Grom

Geslaagde docentendag in Zwolle

Normatief biertje?

CHRIS MEIJNEN

Op 6 februari verzamelden circa 350 maatschappijleerdocenten zich in de Zwolse Nieuwe Buitensociëteit. Aan de hand van lezingen en presentaties lieten zij zich over ontwikkelingen in hun vakgebied informeren.

'Als het regent in de samenleving, lekt het op school', aldus prof.dr. Kees Schuyt, hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en als lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) een van de opstellers van het waarden- en normenrapport van deze Raad, in zijn openingsrede voor de Maatschappijleerdocentendag van 6 februari jongstleden. Schuyt schiep orde in de chaos van de begripsverwarring rond waarden en normen en legde uit dat we er voor moesten passen om voor het immense terrein van ergernissen over andermans ongemanierdheden bestemmingsplannen te maken. Net als vorig jaar zaten de zalen in Zwolle vol. Circa 350 docenten en een handvol sprekers en standhou-

ders hadden de weg naar de docentendag weten te vinden. De organisatoren, het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) en de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM), hadden bijna 50 docenten moeten teleurstellen en volgend jaar zal dat vast weer zo zijn, want ook deze dag was in velerlei opzicht een succes.

Invloed van de media

Na Schuyts openingsrede konden de bezoekers gedurende het ochtendprogramma kiezen uit negen lezingen. Prof.dr. Jan Kleinnijenhuis, hoogleraar Communicatiewetenschap aan de Vrije Universiteit, besprak de invloed van de media aan de hand van vragen als:

'Demoniseerden de media in 2002

Fortuyn of de 'Paarse partijen'? Kan er nog wel fatsoenlijk aan hoor en wederhoor worden gedaan door journalisten, op wie deadlines als raketten afkomen?'

Met oude *Journal*-beelden bracht hij de herrie in herinnering over het Pim Fortuyn-interview in *de Volkskrant*, waarin Fortuyn zei dat Artikel 1 van de Grondwet wat hem betreft wel mocht verdwijnen indien dat inhield dat je niet mocht zeggen dat de islamitische cultuur een achterlijke cultuur is. Op hoge, maar gespeelde toon kwamen de 'gevestigde partijen' in het *Journal* verhaal halen, geheel volgens de vastgelegde campagne-strategieën. 'Dit is niet rechts, dit is extreem-rechts!', riep Paul Rosenmöller. Maar alle reacties leken rechtstreeks uit de campagnemal te komen en niets klonk authentiek. 'Was dit nu zo'n voorbeeld van media-effect berekenende en opinie manipulerende politici? En zo ja', vroeg Schuyt, 'word je dan niet erg cynisch van zulke politici?' Om de discussie niet tot een professorenduet te verengen maakte Kleinnijenhuis prompt een einde aan deze bijeenkomst: 'Sorry, het is tijd'.

Het drukke verkeer tussen de lezingen en presentaties bewoog zich langs de stands van Amnesty International, het Landelijk Bureau ter Bestrijding van Rassendiscriminatie, Teleac/NOT, het Europees Platform (met het *Eurocratie*-spel), IPP/*Maatschappij & Politiek* en enkele uitgevers van maatschappijleermethoden.

Foto: Bob Karhof

Verdieping

's Middags kon men twee presentaties of workshops kiezen uit een totaal van elf, die in twee ronden werden aangeboden. Huub Philippens, voormalig vakdidacticus Maatschappijleer aan de Vrije Universiteit, liet zien hoe maatschappijleer II als Europees burgerschap zou kunnen worden ingevuld. Met een beeldtaalcontractie van mens- en godsbeelden demonstreerde hij hoe men politieke stromingen, op Nederlands en Europees niveau kan onderscheiden. Erg interessant, maar het zou Philippens en zijn werk geweld aandoen zijn beeldtaalmodel in woorden proberen te vangen. Belangstellenden kunnen contact met hem opnemen. Hoe in het hoofdstuk over de multiculturele samenleving in de Delphi-methode, maatschappijleer voor de Tweede Fase, is geprobeerd bij de sociale wetenschappen aan te sluiten, werd door Hans van der Heijde, co-auteur en leraaropleider aan de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, uitgelegd. Bij vakken als aardrijkskunde of geschiedenis is eenvoudig een link met de academische discipline te leggen, bij maatschappijleer ligt dat moeilijker; dit vak sluit aan bij een hele rij sociale wetenschappen, alsmede recht en geschiedenis.

Met een opdracht uit Delphi als vertrekpunt, werd onder meer het probleem van een nauwgezetter begripsomschrijving - kenmerkend voor wetenschap - aan de orde gesteld. Begrippen als 'discriminatie' of 'vooroordeel' zijn in het alledaagse spraakgebruik erg breed en overlappen elkaar nogal eens. Aansluiten bij de sociale wetenschappen betekent hier: nauwgezet omschrijven en inperken en daarmee van het alledaagse spraakgebruik afwijken. Overigens is dat ook van belang bij een meer juridische invalshoek: de rechter die moet besluiten of in een bepaald ge-

val sprake is van (strafbare) discriminatie, zal zich toch ook op een nauwkeurige omschrijving moeten baseren.

Leerling als uitgangspunt

Zoals professor Schuyt in zijn openingsrede al had aangegeven, is het belangrijk om leerlingen inzicht in begrippen als 'waarden' en 'normen' te laten krijgen door bij henzelf te be-

len ergenis. Inhouden moest ik mij, Schuyt indachtig. Ik moest tolerant zijn in de betekenis van kleine ergernissen slikken en anderen niet overal op aanspreken; dat leidt alleen maar tot onnodige conflicten. Schuyt heeft gelijk, zo concludeerde ik. Toch mooi dat het IPP en de NVLM erin slagen op één en dezelfde dag een dergelijk groot publiek van kennis en inzicht tot toepassing te brengen. ■

*Professor Schuyt spreekt de zaal toe.
Foto: Bob Karhof*

ginnen. Misschien kan dat ook over het begrip 'vooroordeel' worden gezegd. Om Schuyt nog maar eens te citeren: 'Zij moeten eerst naar hun eigen gedrag kijken, dan naar het gedrag achtereenvolgens van hun ouders, de school, het land en de wereld. Het gaat om een trapsgewijze benadering, waarbij aangetekend dat alles in relatie met het eigen gedrag moet kunnen worden gebracht'. Over eigen gedrag gesproken. Aan het einde van deze docentendag stond ik aan de bar te wachten op het biertje dat ik wel verdiend meende te hebben. Meteen kon ik Schuyts lessen toepassen. In de drukte laptten heel wat collega's de regels van fatsoen en op-je-beurt-wachten aan hun laars. In mijn maagstreek groeide dat, bij een ieder bekende gevoel van onbehagen uit tot nauwelijks verho-

Europese Unie

Lesmateriaal voor havo/vwo en mbo

Doel

De leerlingen aan de hand van stellingen een mening te laten bepalen over de relatie Nederland - Europese Unie.

Voorgestelde werkwijze

De leerlingen een stelling te laten kiezen die zij willen verdedigen of aanvallen (10 minuten). Groepen van twee tot drie leerlingen vormen die hetzelfde standpunt willen verdedigen. Per groep die verdediging met zo veel mogelijk argumenten zo goed mogelijk laten voorbereiden (10 minuten). De pro- en contra-groepjes per stelling voor het front van de klas te laten discussiëren (5 minuten per stelling), waarna de klas stemt over het in te nemen standpunt.

De stellingen zijn ontleend aan de conferentie Internationalisering van het Onderwijs: Ben jij al Europees burger?, die op 17 maart jongstleden op het College de Heemlanden te Houten plaatsvond en door de onderwijsnetwerkorganisaties en het Europees Platform werd georganiseerd.

Stellingen

1. De kennis van de Nederlandse taal, cultuur en historie moet op school meer aandacht krijgen om de Nederlandse identiteit binnen de Europese Unie te waarborgen.
2. De school moet de godsdienstige en levensbeschouwelijke wortels van Europa (de joods-christelijke traditie en de Verlichting) benadrukken, als onmisbare voorwaarde voor heldere waarden en normen die alle leerlingen binnen Europa houvast bieden.
3. Ook de Europese grondwet zou duidelijk moet verwijzen naar de joods-christelijke traditie en naar de waarden van de Verlichting als fundament voor de Europese beschaving. Zo wordt duidelijk gemaakt dat er binnen een Europese Unie geen plaats is voor islamitische landen als Turkije; maar ook niet voor landen zonder democratische traditie als Rusland.
4. De grondwet voor de Europese Unie zou op één Europees burgerschap gebaseerd moeten zijn, waardoor alle Europeanen hetzelfde paspoort, met dezelfde rechten, zouden krijgen. Als iemand problemen krijgt in een land buiten de Europese Unie, zou elke ambassade van elke EU-lidstaat bijstand moeten kunnen verlenen.
5. De school moet de cultuur en religie van de allochtone leerlingen een duidelijke plaats geven, als iets dat voor alle leerlingen van belang is.
6. Ons onderwijs moet echte wereldburgers afleveren, die vrij zijn van nationalistische sentimenten of van Europese en westerse vooroordelen.
7. Op school levert een goede beheersing van het Engels de beste mogelijkheden om met de hele wereld te kunnen communiceren. Nederlands is belangrijk voor gebruik in eigen land. De andere talen moeten we afschaffen als verplicht schoolvak. [Leerlingen die dat zelf willen, kunnen in de vrije ruimte één of meer talen kiezen; Frans, Duits, maar ook andere talen als Spaans, Turks en/of Arabisch.]
8. Er moet geen referendum over een Europese grondwet plaatsvinden, omdat de meeste kiezers hun stem laten bepalen door bijzaken; ze weten immers nauwelijks waar die grondwet over gaat.
9. Als voorbereiding op de latere loopbaan van de leerling, dient de school internationale contacten op te zetten en te onderhouden, waarvan zowel leerlingenuitwisselingen als ICT-contacten met buitenlandse scholen vanzelfsprekende onderdelen vormen.
10. Het is in het belang van de scholieren en studenten dat er in Europa één onderwijssysteem met één leerplan komt, met overal dezelfde eisen. Alleen zo krijgen alle Europeanen gelijke kansen op de Europese arbeidsmarkt.

Lesmateriaal voor vmbo

Het is in Frankrijk een grote eer om in het Pantheon te worden begraven. Dat is een gebouw in het centrum van Parijs dat er als een kerk uitziet. In de kelders vind je de grafstenen van staatslieden, schrijvers en schilders. Ook Jean Monnet, de ‘vader van Europa’, heeft in het Pantheon zijn laatste rustplaats gekregen. Monnet maakte in 1950 een plan om de landen van Europa te verenigen. ‘Wij moeten oorlog onmogelijk maken door de landen van Europa te laten samenwerken. Als de grenzen wegvallen, worden deze landen zo afhankelijk van elkaar dat onderlinge oorlogen uitgesloten zijn’, aldus Monnet.

De Franse Minister van Buitenlandse Zaken Robert Schuman zorgde ervoor dat dit plan werd uitgevoerd. Op 9 mei 1950 stelde hij aan Duitsland voor de strijdbijl te begraven en samen een ‘Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal’ (EGKS) op te richten. West-Duitsland wilde graag meedoen en Nederland, België, Luxemburg en Italië volgden meteen.

De Franse regering wilde ook Schuman na zijn dood in het Pantheon bijzetten. Zijn familie weigerde toestemming, omdat Schuman eerder had laten weten liever op een katholiek kerkhof in zijn woonplaats te worden begraven.

In 1957 sloten de zes landen van de EGKS de Verdragen van Rome. Daarbij spraken ze af een economische eenheid te gaan vormen, de Europese Economische Gemeenschap (EEG), later kortweg de Europese Gemeenschap (EG). Nederland kon voortaan zonder problemen zijn spullen in alle landen van de EEG verkopen. De EEG werd één grote markt. De export van Nederlandse kaas ging daardoor met sprongen omhoog, maar de productie van schoenen vertoonde juist een daling. Na 1 mei 2004 zullen er 25 landen lid zijn. Op het kaartje kun je zien hoe die uitbreiding geleidelijk tot stand is gekomen. Na het Verdrag van Maastricht (1991) werd de naam veranderd in de Europese Unie (EU). Wat werd er in Maastricht afgesproken?

- De meeste lidstaten, niet alle, besloten één munt te gaan gebruiken, de euro.
- De lidstaten zouden één buitenlands beleid gaan voeren, maar bij de oorlog in Irak ging elk land toch zijn eigen gang.
- De lidstaten spraken af samen de internationale misdaad te gaan bestrijden (justitiële samenwerking).

Op 10 juni wordt een nieuw Europees Parlement gekozen, dat de ‘Europese regering’ moet controleren. Deze Europese

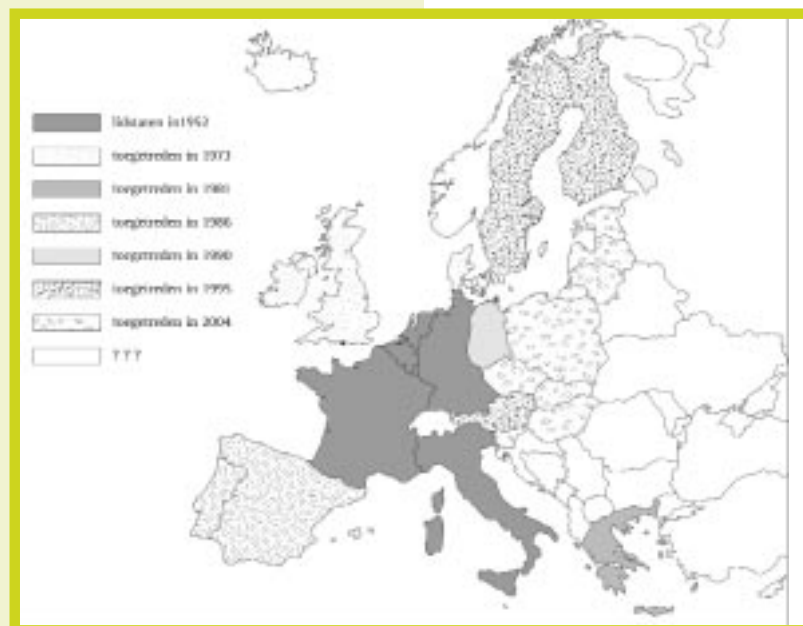
‘regering’ heet de Europese Commissie.

Het Europees Parlement en de Europese Commissie zijn Europese instellingen, maar voor de uitvoering van hun plannen hebben ze de toestemming nodig van de Raad van Ministers. Elk land stuurt één van zijn ministers naar een vergadering van deze Raad van Ministers. De ministers komen op voor de belangen van hun eigen land.

De Europese Commissie heeft haar kantoren in Brussel. Daardoor is Brussel in de praktijk de hoofdstad van Europa geworden. Waarom hebben ze Monnet dan niet in Brussel begraven? Op dat idee is niemand gekomen.

Opgaven

1. Hoe veel grenzen passeer je als je per auto van Nederland naar Spanje reist en hoe vaak moet je je paspoort laten controleren? Wat heeft dit met de Europese Unie te maken?
2. Als je een gediplomeerd lasser bent, kun je in alle landen van de Europese Unie gaan solliciteren. Wat heeft dit met de Europese Unie te maken?
3. Een auto in Spanje veroorzaakt nauwelijks meer luchtvervuiling dan een auto in Nederland. Welke invloed heeft de Europese Unie hier gehad?
4. Jij hebt even veel recht om een restaurant in München te openen als een Duitser. Welke invloed heeft de Europese Unie hier gehad?
5. Waarom heeft de Nederlandse schoenenindustrie het moeilijk binnen de Europese Unie?
6. Waarom profiteren andere industrieën juist wel van het lidmaatschap van de Europese Unie?
7. Aan welk Europees land denk je bij: Kuifje, Lego, flamenco, port, mode, klassieke muziek, Beatles, fado, Weense wals?
8. Wat brengt de tekening over de euro in beeld?
9. Wat brengt de tekening over de coffeeshop in beeld?
10. Bekijk het kaartje: noem twee landen die in 1973 tot de Europese Gemeenschap toetraden, twee in 1986, twee in 1995 (toen EU) en vijf in 2004.
11. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement kun je (als je zou mogen stemmen) alleen op Nederlandse partijen en op Nederlanders stemmen. Vind je dat normaal?
12. Probeer een voorbeeld te vinden van iets waarop het Europees Parlement invloed heeft uitgeoefend - uit de krant of via internet (of uit je hoofd).

Europese Verkiezingen 10 juni 2004

Lessuggesties StemWijzer

Deze lessen ter voorbereiding op de Europese verkiezingen, 10 juni 2004, zijn bestemd voor bovenbouw havo/ vwo of voor mbo-niveau 4. Het verdient aanbeveling in het vwo minimaal twee lessen en in de havo en het mbo ten minste drie lessen aan de StemWijzer te besteden.

Inleiding

De StemWijzer is een politieke voorkeurstest via de computer. De leerling vult daarbij *on line* een aantal vragen in en krijgt vervolgens direct te zien welke partij het dichtst bij zijn standpunten staat. De StemWijzer werd in 1989 als didactisch hulpmiddel bij het thema 'Politieke partijen' binnen het vak maatschappijleer geïntroduceerd. De eerste StemWijzers werden op papier en op diskette uitgebracht. In 1998 verscheen de eerste StemWijzer op internet. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 2003 werden er meer dan twee miljoen adviezen verstrekt. Dit laat zien dat de StemWijzer inmiddels de schoolbanken is ontgroeid. Toch blijft het primaire doel educatief van aard: de StemWijzer informeert, confronteert, prikkelt en stemt tot nadenken. Een goede reden dus om dit hulpmiddel bij het vak maatschappijleer te blijven inzetten. Het werken met de StemWijzer is voor leerlingen een van de meest motiverende onderdelen van lessen over politiek. Veel leerlingen vinden het testkarakter van een dergelijke werkvorm aantrekkelijk: ze zijn altijd nieuwsgierig naar de uitslag. Om deze motivatie optimaal te benutten is een goede voorbereiding van belang.

De StemWijzer is te vinden op de internetpagina: www.stemwijzer.nl.

Context

Het gebruik van de StemWijzer kan het beste plaatsvinden bij het subdomein Politieke Stromingen. Het maakt leerlingen namelijk nieuwsgierig naar de verschillen tussen de politieke partijen. Daarmee laat het hen op een aangename manier met de standpunten van politieke partijen en met hun eigen voorkeur kennismaken. Voor dit specifieke gebruik biedt dit artikel een handleiding. Daarnaast kan de StemWijzer bij scholierenverkiezingen worden ingezet. Deze toepassing wordt hier buiten beschouwing gelaten. Meer informatie hierover vind u op de internetpagina: www.scholierenverkiezingen.nl.

Voorkennis

Als inleiding en noodzakelijke voorkennis dient uitleg te worden gegeven over de verschillende politieke stromingen en de bijbehorende landelijke politieke partijen. Hiervoor kan gebruik worden gemaakt van de bronnen met betrekking tot het subdomein Politieke Stromingen binnen de bestaande maatschappijleermethoden. Als aanvulling kunnen folders van politieke partijen, affiches, opgenomen uitzendingen in het kader van de zendtijd voor politieke partijen en dergelijke dienen. In deze les(sen) dient de nadruk te liggen op het feit dat politiek 'keuzen maken' betekent. Je kunt in de politiek niet twee dingen nastreven die elkaar logisch uitsluiten, zoals meer automobilité én een sterke beperking van de CO₂-uitstoot. Geef aan dat hoe beter een leerling hierover nadenkt, hoe beter de uitslag van de StemWijzer straks met de werkelijke politieke overtuiging zal overeenkomen en hoe duidelijker het stemadvies zal zijn.

Les 1 (voor havo/mbo)

Vorbereitung

- Neem alle circa dertig stellingen van de StemWijzer van internet over op 2 á 3 A4-tjes.
- Kopieer deze stellingen voor alle leerlingen. [Let op: de nieuwe StemWijzer kent een printfunctie.]
- Deel de StemWijzer-stellingen uit (op papier).
- Neem klassikaal de stellingen door en verduidelijk deze eventueel.
- Geef een korte uitleg over de begrippen waarvan u inschat dat veel leerlingen erover zullen struikelen (genetische manipulatie, bindend referendum, aftrek hypotheekrente, federaal Europa).
- Geef uitleg over de mogelijkheid om straks extra gewicht toe te kennen aan enkele stellingen die leerlingen bijzonder belangrijk vinden. Geef aan dat wanneer aan alle stellingen extra gewicht wordt toegekend, het effect nul is.

Les 2

Vorbereitung

- Print één stelling van de StemWijzer rechtstreeks van het scherm en kopieer deze voor alle leerlingen (het liefst in kleur).
- Zorg ervoor dat de StemWijzer vanaf internet is *gedownload* en op het netwerk van de school beschikbaar is. Een alternatief kan zijn dat alle te gebruiken computers een internetverbinding hebben.
- Zorg ervoor dat per twee leerlingen een computer beschikbaar is.
- Zorg ervoor dat leerlingen hun stemadvies in kleur kunnen uitprinten.
- Laat de leerlingen vooraf noteren op welke partij ze zouden stemmen. Eventueel vraagt u ook welke coalitie na de verkiezingen hun voorkeur heeft.
- Deel de gekopieerde stelling aan alle leerlingen uit.
- Leg uit wat het verschil is tussen de knop 'geen mening' (uiterst rechts) en de knop 'neutraal'. 'Neutraal' betekent hier dat je het niet eens maar ook niet oneens bent met de stelling, dat je er een beetje tussenin zit. 'Geen mening' dient alleen aangeklikt te worden wanneer je echt geen mening hebt.
- Benadruk dat wanneer leerlingen te vaak 'geen mening' aanklikken de StemWijzer wellicht geen advies kan genereren. [Let op: het is mogelijk dat in de StemWijzer voor de Europese verkiezingen de knoppen enigszins worden aangepast.]
- Druk de leerlingen op het hart de vragen zorgvuldig te lezen en een zorgvuldige keuze te maken. Attendeer de leerlingen erop de gewichten weloverwogen toe te kennen. [Tip: in het scherm waar 'extra gewicht' wordt aangegeven, wordt alsnog de oorspronkelijke stelling volledig weergegeven als men wat langer op het kernwoord staat.]
- Zet de leerlingen twee aan twee aan de computer, zodat ze elkaar kunnen helpen met het verduidelijken van de vragen. Laat elke leerling wel zijn of haar eigen StemWijzer invullen.
- Loop als docent regelmatig overall langs om, waar nodig, met uitleg bij te springen.

- Laat ten slotte iedere leerling zijn of haar persoonlijke score op een kleurenprinter uitdraaien. Als alternatief kunt u briefjes maken waarop het stemadvies wordt geschreven en of de leerling instemt met het advies 'ja' of 'nee'.
- De docent inventariseert alle stemadviezen op bord of sheet. De politieke voorkeuren van het begin van de les worden er naast gezet.

Les 3

Het is wenselijk om *meteen na* het maken van de StemWijzer een lesuur aan nabespreking en discussie te wijden. Leerlingen zijn namelijk vaak verast over hun eigen uitslag of over die van hun klasgenoten en dit roept automatisch veel discussie op. Grijp deze ervaring aan om door te vragen naar de motieven van hun keuze. Leg vervolgens uit dat de uitslag een 'gemiddelde' oplevert. Het komt voor dat leerlingen het met standpunten

eens zijn die logisch niet met elkaar te rijmen vallen. Het kan ook zijn dat een leerling op grond van een issue, dat zijn interesse heeft, zijn keuze bij het begin van de les al heeft bepaald. Door de invloed van zijn antwoorden op andere, wellicht minder belangrijk ervaren punten, is de uitslag anders uitgevallen dan hij of zij dacht. Verder zullen veel leerlingen om niet-inhoudelijke redenen tot hun oorspronkelijke voorkeur zijn gekomen. U kunt dit aangrijpen om dieper op stemmotieven en beeldvorming via de media in te gaan.

Andere onderwerpen die aan de orde kunnen komen

- Belichten van de rol en het belang van de lijsttrekker.
- Bespreken van de rol van ouders en/of traditie in de keuze voor een partij.
- Analyseren van de beeldvorming rond partijen.

Relevante internetpagina's

Stemwijzer
Eerste Kamer der Staten-Generaal
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Regering

www.stemwijzer.nl
eerstekamer.cust.pdc.nl
www.tweede-kamer.nl
www.regering.nl

Politieke partijen

CDA
ChristenUnie
D66
GroenLinks
LPF
PvdA
SGP
SP
VVD

www.cda.nl
www.christenunie.nl
www.d66.nl
www.groenlinks.nl
www.lijstpimfortuyn.nl
www.pvda.nl
www.sgp.nl
www.sp.nl
www.vvd.nl

Diversen

Documentatie Centrum Nederlandse
Politieke Partijen
EP-Monitor
- Europees Parlement, Europese verkiezingen
- Europese verkiezingsprogramma's
Europese Beweging
- Europese Unie, Europa-alfabet, kwartaalquiz
Jeugdraad
- jongerenparticipatie
Parlement en Politiek
Politiek ABC

www.rug.nl/dnpp
www.ep-monitor.nl
www.ep-monitor.nl/8553
www.europese-beweging.nl
www.jeugdraad.nl/jeugdraad/flash
www.parlement.com
www.allesoverdeverkiezingen.nl
www.cdaarnhem.nl/abc.html

Politieke Jongeren
- staatsinrichting, politieke stromingen, debat
Politiek Nieuws
Staatsinrichting
- Nederlandse politiek, vragen, opdrachten

www.politiekdebat.nl/pj
www.politieknieuws.nl
www.staatsinrichting.nl

Auteur: Madeleine van Strijp, niet-westers socioloog, doceerde maatschappijleer in het (v)mbo en is thans verbonden aan De Witte Poort (een onderwijsinstelling ter preventie van schooluitval in Leiden). De verwijzing naar internetbronnen is van Joost van Hasselt, stagiair bij het Instituut voor Publiek en Politiek (IPP) te Amsterdam.

- Teruggaan naar enkele, door de leerlingen zelf gekozen stellingen en organiseren van een paneldiscussie hierover.
- Bediscussiëren van de rol van emotie in de politiek.
- Bespreken van het doel en de vooronderstellingen van de StemWijzer.
- Bespreken van het nut van de StemWijzer (aangeven dat de StemWijzer relatief veel door vrouwen, jongeren en lageropgeleiden wordt gebruikt).

Alternatieven of extra lessen

Na de voorafgaande discussie kunnen leerlingen gemotiveerd zijn om preciezer naar de concrete standpunten te kijken. Geef de leerlingen daarom bij een aantal (of alle) standpunten de opdracht om deze in te delen in: 'links', 'rechts', 'liberaal', 'socialistisch' of 'confessioneel'. De tekst van de StemWijzer is zo opgesteld dat verschillen tussen de politieke stromingen er goed zijn uit te halen. Introduceer deze opdracht als een oefening met de begrippen die ze in een eerder stadium hebben geleerd. In de nabespreking kunt u dieper op de samenhang in het gedachtegoed van de politieke stromingen ingaan. Hierbij kunt u gebruik maken van een programvergelijking waarin op basis van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen een zestal onderwerpen worden vergeleken. Een ideologie is immers meer dan een waslijst met gelegenheidsstandpunten. Een andere mogelijkheid is dat u een discussie voert over de stellingen uit de StemWijzer. In de nieuwe versie is een printfunctie opgenomen, zodat u de stellingen kunt uitdelen met de resultaten van de tot dan toe uitgebrachte stemadviezen. Naast een discussie kunt u ook de opdracht geven om te onderzoeken of er over een bepaalde periode fluctuaties in de adviezen zijn. Leerlingen kunnen ook onderzoeken welke internetpagina's pro en contra de stellingen zijn. Als u langer over de computers kunt beschikken (of als huiswerkopdracht) bestaat tevens de mogelijkheid leerlingen als opdracht te geven om bij een bepaalde politieke partij uit te komen. Dat moet dan bij voorkeur niet de partij zijn waar het stemadvies van de leerling op uitkwam. Hiervoor moeten de leerlingen juist niet op de hoogte zijn van de mogelijkheden om per partij de scores te achterhalen.

Huiswerk voor gemotiveerde klassen

Geef aan in welke stellingen de grootste tegenstelling (dus: eens - oneens) tussen twee zelfgekozen partijen zit. Dit kan men doen door bij het versprekte advies op de namen van de verschillende partijen te klikken: de scores van de stellingen komen dan per partij in beeld.

De belangrijkste winst van de StemWijzer

- Het is een goede aanleiding om politieke begrippen en politieke kwesties uit te leggen.
- Leerlingen vinden het leuk om testen te maken, zeker op de computer, dus het vergroot de belangstelling.
- Leerlingen zijn vaak verrast over de uitslag van henzelf en die van anderen, en dit lokt veel discussie uit.
- De geprinte score weerspiegelt op een concrete manier hun persoonlijke opvattingen en dit maakt politiek persoonlijker en tastbaarder.
- Sommige leerlingen willen de test thuis nog eens doen: wellicht worden gezinsleden hierdoor gestimuleerd de StemWijzer in te vullen en er met de leerling over na te praten.

Docentendag Maatschappijleer

Op vrijdag 6 februari waren er rond de 350 docenten maatschappijleer in Zwolle bijeen voor de Docentendag Maatschappijleer. Het plenaire gastcollege werd gegeven door professor Kees Schuyt, hoogleraar Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en voorzitter van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Deze co-productie van de NVLM en het IPP had net als de vorige editie in de ochtend lezingen van sociale wetenschappers op het programma staan. Naast meer voor de hand liggende onderwerpen over verkiezingen, onveiligheid en invloed van de massamedia waren er ook lezingen over politieke socialisatie en sociale psychologie. Afgaande op de reacties van mensen die ik heb gesproken, lijkt het mij dat vernieuwde aandacht voor deze kennisdomeinen geen slecht idee is als we het over herziening van de maatschappijleerprogramma's gaan hebben.

Het middagprogramma bood met bijdragen van lerarenopleiders en methodenschrijvers voor elk wat wils. De NVLM-jaarvergadering aan het eind van de dag verliep in een goede sfeer. Er werd verantwoording over het afgelopen jaar afgelegd en de plannen voor het nieuwe jaar werden gepresenteerd. Vanuit de vergadering kwamen nog enkele aanvullingen, maar over het algemeen waren men tevreden over hoe wij het afgelopen jaar de zaken hebben opgepakt.

Tweede Fase-plannen

Op woensdag 4 februari was er een algemeen overleg tussen de minister van OC&W en de Tweede Kamer. De conclusies waren:

- maatschappijleer I als verplicht vak voor alle leerlingen stond niet ter discussie;
- in de maatschappijprofielen komen twee verplichte vakken en twee keuzevakken;
- maatschappijleer II wordt in de beide maatschappijprofielen een keuzeprofielvak;
- een Kamermeerderheid is tegen de invoering van een combinatiecijfer; en
- er komen twee profielcommissies die (op korte termijn) over enkele concrete vragen een advies aan de minister zullen geven.

Een Kamermeerderheid wil dat de profielcommissies ook gaan bekijken of ANW op de havo toch een plek kan krijgen. De minister wil eigenlijk niet dat er aan het gemeenschappelijk deel gesleuteld gaat worden, dus is het nog onduidelijk hoe dat gaat aflopen.

Tot nu toe ziet het er voor het maatschappijleeronderwijs in de havo en het vwo redelijk gunstig uit. De door ons gevoerde lobby lijkt effect te hebben gehad.

Nog meer maatschappijleer- onderwijs...

- Zoals het er nu naar uitziet wordt er op woensdag 28 april in Tilburg door de Fontys-lerarenopleiding, in samenwerking met de NVLM, een Mbo-dag Maatschappijleer georganiseerd. Alle ROC's worden aangeschreven en de secties MCK/MCV worden uitgenodigd. Als u begin april nog geen bericht heeft ontvangen, informeert u dan ons secretariaat.
- Wat betreft het onderdeel Maatschappij Oriëntatie van de inburgeringscursussen, ondersteunt

het NVLM-bestuur een aantal docenten die dat een meer maatschappijleerachtige invulling willen geven.

- Op donderdag 1 april is er een landelijk overleg tussen de vakdidactici maatschappijleer in Utrecht gepland. En zo staan er nog meer dingen op de agenda...

Tot slot: in Zwolle sprak ik iemand die dacht dat hij met een abonnement op *Maatschappij & Politiek* automatisch NVLM-lid was. Dit is al een paar jaar niet meer het geval! Als u dit leest en u bent geen lid, meldt u zich dan vandaag nog aan bij het NVLM-secretariaat: coen@wxs.nl. Wij hebben uw steun echt nodig!

Arthur Pormes

NVLM Bestuur

Arthur Pormes, voorzitter

telefoon: 0346 262888

e-mail: a.pormes@brokledede.nl

Gerard Ruijs, vice-voorzitter

telefoon: 0297 531268

e-mail: geruijs@planet.nl

Coen Gelinck, secretaris

telefoon: 020 6866972

e-mail: coen@wxs.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320 249481

e-mail: tstroobach@hotmail.com

Erik Cardinaals

e-mail: erikcardinaals@freeler.nl

Eric Jensen

e-mail: eric.jensen@planet.nl

Berend-Jan Mulder

e-mail: b.j.mulder@efa.nl

Rob van Otterdijk

e-mail: r.vanotterdijk@chello.nl

Thérèse Carpay, Adviserend voor

de Tweede Fase-problematiek

telefoon 024 3780508

e-mail: t.carpay@ils.kun.nl

■ Leerlingen naar Peru

Woensdag 25 februari jongstleden vertrokken 37 leerlingen van diverse scholen in het voortgezet onderwijs voor acht dagen naar Peru. In dit land bezochten de leerlingen als jonge verslaggevers onderwijsprojecten, ze ontmoetten leeftijdgenoten en verdiepten zich in het dagelijks leven van de Peruaanse scholieren. De uitwisseling is een onderdeel van het internationaliseringsproject *Edukans Going Global* van Stichting Edukans. Dit project is opgezet om jongeren in Nederland bij ontwikkelingssamenwerking te betrekken. De uitwisseling speelt hierbij een belangrijke rol. Naast de uitwisseling kent het internationaliseringsproject nog twee onderdelen: financiële actie en bewustwording.

Tijdens hun verblijf in Peru bezochten de leerlingen diverse onderwijsprojecten, zoals MANTHOC in Lima. Deze organisatie zet zich in om werkende kinderen onderwijs en ondersteuning in hun drukke bestaan te bieden. Alle deelnemende scholen voeren een financiële actie waarbij de opbrengst voor onderwijsprojecten in Peru is bestemd. Hulp bij onderwijs in Peru is hard nodig (zo gaat slechts 35 procent van de plattelandskinderen naar school omdat hun hulp thuis hard nodig is). Naar verwachting brachten de deelnemende Nederlandse scholen ruim € 450.000 bijeen.

Op de Edukans-internetpagina (www.edukans.nl) zijn verslagen, foto's, korte videofragmenten en interviews te zien. De interviews worden door de jongeren zelf verzorgd. Voor meer informatie en de contactgegevens van de deelnemende scholen: Frits Kruiswijk of Regiena Riezebos, Edukans, Postbus 1492, 3800 BL Amersfoort, telefoon: 033 4606010, e-mail: info@edukans.nl, internet: www.edukans.nl

Lesboek Ontwikkelingssamenwerking

In veel bestaand materiaal moet de havo-docent zelf maar uitzoeken wat hij of zij voor de havo kan laten vervallen. Veel docenten vinden dat ze op de havo te weinig lesuren voor het vak maatschappijleer als examenvak hebben. Vindt u ook dat u op de havo zo veel stof voor de schoolexamens moet behandelen? Ontwikkelingssamenwerking is de eerste SCE-methode in Nederland voor maatschappijleer voor met differentiatie tussen havo en vwo. Deze

differentiatie brengt de havo-stof terug tot de verplichte eindtermen en tot zeer aanvaardbare proporties (circa tien lessen). Het door drs. H.M.J. Francort geschreven boek is volgens de laatste eind-

termen van 2002 geschreven. In de opgaven wordt gebruik gemaakt van diverse spotprenten, afbeeldingen, staafdiagrammen, krantenartikelen en dergelijke en Thema's die aan de orde komen zijn onder andere onderontwikkeling en ontwikkelingssamenwerking, vormen van hulp en internationale organisaties, verschillende culturen, het Nederlandse ontwikkelingsbeleid én de rol van MFO's en burgers. Het boek is een leer-/werkboek. Dus leerstof en vragen in één. Leerlingen weten precies wat ze moeten kennen. Na elk thema zijn er opdrachten naar aanleiding van bronnenmateriaal in de stijl van het cse-eindexamen. Het materiaal wordt in de vorm van een A4-katern aangeboden. In het docentmateriaal staan de antwoorden op de opdrachten en didactische tips. Voor meer gedetailleerde informatie en bestellingen: Actua uitgeverij, Valkseweg Oost 49, 6741 ZL Lunteren, telefoon: 0318 482210, e-mail: info@actua-uitgeverij.nl, internet: www.actua-uitgeverij.nl.

Jongeren en Europa

Wat heeft Europa met mijn Big Mac te maken? Jongeren die met Europa aan de slag willen, kunnen vanaf 1 april aanstaande op de internetpagina www.unite-eu.nl terecht. De educatieve internetpagina, voor leerlingen vanaf groep 7 en 8 uit het basisonderwijs tot en met de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, brengt het thema 'Europa' bij de jongeren. Centrale vraag is: 'Wat betekent Europa voor jongeren?' De internetpagina staat uitgebreid stil bij het hoe en waarom van Europese samenwerking en de uitbreiding van de Europese Unie. Voor leerlingen die een eigen internetpagina willen maken, is een *site wizard* opgenomen, met behulp waarvan leerlingen op eenvoudige wijze een eigen pagina kunnen maken. Gebruikers van de *wizard* kunnen tevens aan een wedstrijd deelnemen. De internetpagina is uit verschillende niveaus opgebouwd waardoor het voor de verschillende leeftijdsgroepen en schooltypen geschikt is. Leerlingen kiezen hun eigen niveau en treffen dan tal van wetenswaardigheden aan, alsmede suggesties en foto's voor een werkstuk. De gegeven informatie sluit goed aan bij de maatschappijvakken. Voor meer informatie kunt u bellen met het EU-onderwijspunt, telefoon: 030 2393296.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van Het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleiden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Harry van den Buij, Radboud Burgsma, Harold Drost, Hans van der Heijde, Chris Meijnen, Lieke Meijs, Willem Rasing (hoofdred.), Gerard van Rossum, correspondent: Jeff Peck, New York, VS.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

Dini Simons, www.simonskunst.nl

Cartoon

Joliet Leenhouts

Druk

Drukkerij De Volharding

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

internet: www.publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek

Prinsengracht 911-915

1017 KD Amsterdam

telefoon 020 521 76 00

e-mail: m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementenprijs M & P

€ 40,75 per jaar, Studenten € 35,30, scholen en instellingen € 44,90. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers € 5,40 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

Aansprekende materialen voor maatschappijleer

Bouwstenen om de Europese en internationale Maatschappij vorm te geven

Uitgaven in het Engels

- geknipt voor internationale projecten
- maakt van maatschappijleer een internationaal vak
- afgestemd op tweetalig onderwijs Engels.

It's a small World, voor havo, vwo en mbo
Dit boekje (68 blz.) brengt de globalisering op een meeslepende wijze naderbij en stimuleert het kritisch denken bij de leerlingen. Veelkleurendruk, met een scala van opdrachten en illustraties, met verwijzingen naar internet. Richtprijs: € 16.

Europe Today, voor het vmbo
De Engelse vertaling van 'Europa Actueel'
(zie hieronder)

Uniting the European Family, voor havo, vwo en mbo
Dit boekje (124 blz.) brengt de Europese integratie op een aantrekkelijke wijze voor het voetlicht, met steeds weer verrassende invalshoeken.
Blijft boeien van begin tot eind. Veelkleurendruk, met een grote rijkdom aan illustraties en opdrachten.
Richtprijs € 20.

Do the Dutch have a fair political system?
Een fraai voorbeeld van een probleemgerichte aanpak, die de leerlingen aanzet tot nadenken en stellingname. Richtprijs € 5.

Uitgaven in het Nederlands

Europa Actueel, voor het vmbo
Dit boekje (64 blz.) biedt een eerste kennismaking met de Europese Unie. De gevarieerde samenstelling biedt docenten de mogelijkheid om eigen lessen over de Europese Unie samen te stellen, makkelijk kopieerbaar. Richtprijs: € 20.

Eurocracy, voor vmbo, havo, vwo en mbo
Een bordspel dat de leerlingen aanspreekt, een ongeëvenaarde combinatie van spel en lesinhoud. Dit spel kan in het Nederlands en in het Engels worden gespeeld. Spelregels en speelkaarten zijn viertalig. Richtprijs € 40.

Scholen die abonnee zijn van het Europees Platform genieten 25% korting, extra korting bij afname van tien exemplaren of meer.

www.europeesplatform.nl

10 juni: Europese verkiezingen

Wat heeft het IPP het onderwijs te bieden?

Scholierenverkiezingen

Voorafgaand aan de 'echte' verkiezingen organiseert het IPP wederom de landelijke Europese Scholierenverkiezingen. Dit in samenwerking met de docent maatschappijleer. Leerlingen maken kennis met de praktische kant van de democratie, een paar jaar voor zij echt aan de beurt zijn. Meedoen kan op twee manieren: via internet (8 juni) of via stembiljetten (31 mei t/m 4 juni). Meer informatie en aanmeldingen: j.scheltens@publiek-politiek.nl of kijk op www.scholierenverkiezingen.nl

Didactische handleiding Europa

Naast een instructie over de scholierenverkiezingen biedt de handleiding didactische tips voor tenminste 12 lessen, opdrachten, hersenkrakers en quizen op www.scholierenverkiezingen.nl. De handleiding is ook los verkrijgbaar. Gratis te bestellen: bestel@publiek-politiek.nl

Didactische handleiding StemWijzer

Een handleiding voor docenten in het voortgezet onderwijs. Deze bevat een aantal lessen rond de StemWijzer, niet alleen om een politiek oordeel te vormen maar ook om te discussiëren. De handleiding is vanaf april te downloaden op www.stemwijzer.nl

Verkiezingskrant Europa

Alles over de verkiezingen voor het Europees Parlement (EP). Hoe werken Europese verkiezingen? Welke partijen doen er mee? Wie zijn de Nederlandse kandidaten? Hoe zit het EP in elkaar? Wat heeft het EP eigenlijk te zeggen? En verder: opkomst en uitslagen bij eerdere verkiezingen, adressen en websites. In het middenkatern is een vergelijking op hoofdpunten opgenomen van programma's van de politieke partijen. Omvang: 16 pag.
Verschijnt begin mei in de serie *Feit & Visie* en wordt aangeboden in pakketten van 35 stuks.
Prijs € 14,95 per pakket van 35 exemplaren, inclusief didactische handleiding Europa voor de docent.

Gastlessen Europa

Het IPP heeft in de verkiezingscampagnes van 2002 en 2003 goede ervaringen opgedaan met het verzorgen van gastlessen in het onderwijs. Dit jaar gaat het IPP hier mee door. De gastdocenten, veelal jonge getrainde vrijwilligers, bezoeken de school en verzorgen een gastles over het thema Europese verkiezingen. Deze gastlessen bieden een goede voorbereiding op de Scholierenverkiezingen. Voor meer informatie: Ruud Veldhuis, r.veldhuis@publiek-politiek.nl

Bestellingen en informatie:

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
Telefoon 020 5217600
www.publiek-politiek.nl

